

Naar een samenhangend taalbeleid voor het Nederlands vanuit Europees perspectief

Rieks Smeets

in samenwerking met de andere leden
van de Werkgroep Europa van de
Raad voor de Nederlandse Taal en Letteren

Den Haag
Juni 2001

Inhoud

0	Samenvatting	4
0.1	Overwegingen vooraf	4
0.2	Aanbevelingen	8
1	Uitgangspunten	12
1.1	De opdracht van de werkgroep	12
1.2	Doelstellingen van de Nederlandse Taalunie	14
1.3	Het Nederlands	15
1.4	Vitaliteit van het Nederlands	17
1.5	Taalbeleid	23
1.6	Initiatieven van de Taalunie inzake Europees taalbeleid	27
1.7	De punten van discussie geordend	29
2	De status van het Nederlands als eerste taal in Nederland en Vlaanderen	31
2.1	Vermelding en erkenning van talen in wetten en handvesten	31
2.2	Media en consumenteninformatie	34
2.3	Talen van instructie in het primaire en secundaire onderwijs	35
	2.3.1 De Vlaamse en de Nederlandse praktijk	35
	2.3.2 Engels als taal van instructie	37
2.4	Talen van instructie in het hoger onderwijs	38
3	De status van het Nederlands en de Europese instituties	43
3.1	Officiële talen	43
3.2	De praktijk	45
3.3	Problemen	47
3.4	Problemen op ruimere schaal	48
3.5	Contacten van burgers met Europese instellingen	50
3.6	Scenario's voor werktalenregimes binnen en tussen instellingen	51
3.7	Een lingua franca voor de EU?	55
4	De status van het Nederlands buiten Nederland en Vlaanderen	57
4.1	Het Nederlands als eerste taal van Nederlanders en Vlamingen buiten Nederland en Vlaanderen	57
4.2	Het Nederlands van groepen die buiten Nederland en Vlaanderen inheems zijn.	58
4.3	Het Afrikaans	60
5	Niet-standaardvormen van het Nederlands	61
6	Corpusbeleid	64
7.	Acquisitiebeleid	66
8.	Europese actie	69
	Geraadpleegde bronnen	72

0. Samenvatting

0.1 Overwegingen vooraf

(1) In de geschiedenis is niets onvergankelijk, en talen zijn dat zeker niet. Net als iedere andere levende taal, verandert het Nederlands voortdurend. Er is een tijd geweest dat er geen sprake was van Nederlands, er komt waarschijnlijk een tijd dat dat weer het geval zal zijn. Dat duurt nog vele eeuwen: het Nederlands is een relatief grote, een rijk geschakeerde en een buitengewoon vitale taal (paragraaf 1.4). Er bestaat bovendien op brede schaal overeenstemming binnen de politiek en de Nederlandstalige samenlevingen dat het Nederlands de moeite waard is om te behouden.

Het Nederlands dient beschreven en onderhouden te worden als een uniek product van de menselijke geest, als het levende museum waarin veel van onze immateriële cultuur is vastgelegd, en als de belangrijkste identiteitsbepaler die Nederlanders en Vlamingen - waar zij ook wonen - gemeen hebben.

[Hier zij opgemerkt dat in dit rapport korthedshalve vaak gesproken wordt van Vlamingen; daarmee worden dan niet alleen sprekers van het Nederlands woonachtig in Vlaanderen bedoeld, maar ook in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest en elders in België woonachtige Nederlandstalige Belgen. Wanneer gesproken wordt van Vlaanderen, zou het in veel gevallen correcter zijn ook het Brussels Hoofdstedelijk Gewest apart te vermelden.]

Het Nederlands dient allereerst verzorgd en bevorderd te worden als het instrument bij uitstek waarvan het overgrote deel van de inwoners van Nederland en Vlaanderen zich bedient in vrijwel alle situaties van het leven. Dat instrument, vitaal voor het functioneren van het merendeel van onze burgers, zo universeel mogelijk te houden, is een taak waar de Nederlandse Taalunie op heeft toe te zien.

(2) De Nederlandse en Belgische overheden hebben in 1980, vanuit de erkenning van hun gezamenlijke verantwoordelijkheid voor onze gemeenschappelijke taal, de Nederlandse Taalunie opgericht. De Taalunie, als intergouvernamenteel orgaan is uniek; er bestaan elders in Europa geen direct vergelijkbare zusterinstellingen. De Taalunie is voor onze overheden het beleidsinstituut *par excellence* voor de Nederlandse taal (paragraaf 1.2).

(3) Het Nederlands is binnen onze *de facto* meertalige gebieden de dominante taal. Beheersing van het Nederlands is vrijwel een

voorwaarde voor een zelfredzaam bestaan binnen Nederland en Vlaanderen.

(4) Officiële regelingen met betrekking tot het Nederlands lopen in Nederland en in België uiteen. Dat heeft te maken met verschillende historische achtergronden en daaruit voortkomende verschillende hedendaagse belevingen. Deze situatie maakt het uitzetten van een gemeenschappelijk Nederlands-Vlaams taalbeleid in bepaalde gevallen tot een complexe, maar daarom des te noodzakelijkere materie. Bij het plannen van de status of de functionaliteit van een taal zijn politieke uitgangspunten en ideologische posities van grotere invloed dan bij de planning van beleid voor taalonderwijs of voor het boekstaven van een taal.

(5) Het Nederlands bestaat uit een continuüm van verschillende taalvormen die bijeen worden gehouden door een door onze overheden bevorderd besef van eenheid. Die verschillende vormen kunnen sociaal, geografisch en/of etnisch gedefinieerd worden. De meeste moedertaalsprekers van het Nederlands beheersen verschillende registers en/of variëteiten van hun taal. De tweede-taalsprekers van het Nederlands dragen hun eigen facetten bij aan het geschakeerde Nederlands, terwijl zij van huis uit een of meer andere taalvormen beheersen.

(6) De Taalunie heeft erop toe te zien dat (i) het Nederlands een goed, algemeen bruikbaar instrument voor communicatie blijft in zowel het private als het publieke domein, dat (ii) het veranderende Nederlands, in al zijn variatie, terdege wordt en blijft geboekstaafd, dat (iii) het Nederlands geleerd kan worden binnen en buiten reguliere curricula, als eerste taal, als tweede taal en als vreemde taal en dat (iv) in de communicatieve behoeften van de sprekers van het Nederlands in binnen- en buitenland wordt voorzien.

(7) De Taalunie heeft haar mandaat breed te interpreteren en haar activiteiten aan te passen wanneer maatschappelijke ontwikkelingen daarom vragen. De Taalunie treedt beleidsinitieënd op; ze kan ook de politiek tot actie uitnodigen, andere actoren tot activiteiten aanzetten, en zelf projecten entameren. De Taalunie houdt zich op de hoogte van feiten, ontwikkelingen en beleid; de Taalunie is het *clearing house* voor de Nederlandse Taal.

(8) De Taalunie richtte zich aanvankelijk in sterke mate op het onderricht in het buitenland van het Nederlands als vreemde taal, en was daarin succesvol. Een andere hoofdzorg was vanaf de prille jaren

de bevordering van onze kennis omtrent het Nederlands. Het *Woordenboek der Nederlandsche Taal* en de *Algemene Nederlandse Spraakkunst* zijn aansprekende uitgaven die mede onder auspiciën van de Taalunie tot stand zijn gekomen. In de laatste tien jaren heeft de Taalunie veel activiteiten gestimuleerd of regelrecht geïnitieerd om de kennis van het Nederlands aan te passen aan de eisen van onze tijd, waarin de mogelijkheden van de informatie- en communicatietechnologie - en daarbinnen die van de taal- en spraaktechnologie - een hoge vlucht hebben genomen.

(9) De Taalunie heeft niet alleen beleid uitgezet als antwoord op de digitale revolutie; er is ook gewerkt aan het ontwikkelen van antwoorden op de talige uitdagingen, of dreigingen, die onderkend worden in verband met het wegvallen van grenzen, door Europeïsering en mondialisering. Al snel in haar ontwikkeling is de Taalunie, naast de taal zelf, ook de gebruikers van de taal tot voorwerp van haar zorg gaan rekenen.

(10) De Raad voor de Nederlandse Taal en Letteren, die het controlerende en adviserende orgaan is binnen de Taalunie, heeft een werkgroep in het leven geroepen die stil diende te staan bij het taalbeleid dat geboden is in onze tijd. Grenzen vallen weg en afstanden verdwijnen, migratie en mobiliteit zijn toegenomen en onze maatschappijen zijn multicultureel en veeltalig geworden op een nieuwe wijze en schaal, terwijl de wereld ook nog eens digitaliseert.

Heel direct hebben onze burgers te maken met de ontwikkelingen op het Europese niveau. Gaat het in de context van globalisering en Europese eenwording om het Nederlands, dan spreekt de een in termen van uitdaging, de ander roept de dreiging van talige en culturele homogenisering op en meent te moeten vrezen voor een voortbestaan van de Nederlandse taal en de Nederlandse en/of Vlaamse cultuur.

(11) De werkgroep is bij zijn discussies over Europees taalbeleid uitgegaan van voorzetten die door het Algemeen Secretariaat van de Taalunie zijn gegeven. De werkgroep heeft zijn taak gaandeweg ruim geïnterpreteerd: op Europa gericht taalbeleid met betrekking tot het Nederlands is niet goed te scheiden van aspecten van taalbeleid met betrekking tot het Nederlands binnen Nederland en Vlaanderen, terwijl er ook lijnen doorlopen naar mogelijk taalbeleid buiten Europa.

De werkgroep is daarbij in sterke mate uitgegaan van het totaal van de communicatieve behoeften van sprekers van het Nederlands. Daarbij is het niet alleen gegaan om moedertaalsprekers maar ook om sprekers van het Nederlands als tweede en als vreemde taal. De

communicatieve noden van Nederlandstaligen in anderstalige omgevingen zijn zodoende evenzeer aan de orde geweest als de communicatieve noden in Nederland en Vlaanderen van mensen voor wie het Nederlands van huis uit niet de eerste taal is.

(12) Vanwege het subsidiariteitsbeginsel, dat stelt dat verantwoordelijkheden op het laagst mogelijke niveau genomen dienen te worden, is er nauwelijks sprake van een taalpolitiek van de Europese Unie.

Voor contacten met, tussen en in EU-instellingen bestaan afspraken over taalregimes; die gaan over officiële en over werktalen. Diverse EU-instellingen en ook de Raad van Europa hebben verder regelmatig aandacht besteed aan de status en het onderwijs van niet-dominante inheemse talen binnen Europa. Aan de allochtone niet-dominante talen die binnen Europa vaste grond onder de voeten hebben verworven, heeft Europa relatief weinig aandacht besteed. Europese instellingen hebben zich relatief sterk gericht op de gewenste taalvaardigheden van de steeds mobieler en veeltaliger gewenste burger. De werkgroep gaat in op regelingen, uitspraken en programma's afkomstig van diverse Europese instellingen.

(13) Willen de Nederlandse en Vlaamse overheden de Europese agenda beïnvloeden, dan hebben zij daarvoor bondgenoten nodig. De werkgroep heeft overlegd over mogelijke bondgenootschappen. Omdat de organen die als zusterinstituten van de Taalunie beschouwd kunnen worden heterogeen zijn en sterk verschillende agenda's en doelgroepen hebben, lijkt het de werkgroep raadzaam dat de Taalunie voortgaat met het versterken van de contacten, terwijl ondertussen de mogelijkheden voor coalitievorming met betrekking tot afzonderlijke punten van actie uitgewerkt worden.

0.2 Aanbevelingen

De werkgroep beveelt aan¹

[Algemeen]

(1) dat de Nederlandse Taalunie bevordert dat de Vlaamse en Nederlandse overheden handelen in overeenstemming met artikel vier van het *Verdrag inzake de Nederlandse Taalunie* dat hen verplicht tot het voeren van een gemeenschappelijk beleid onder meer met betrekking tot de Nederlandse taal en letteren in internationaal verband (zie verder paragraaf 1.2).

[Status van talen in Nederland en Vlaanderen]

(2) dat de Taalunie onderzoekt of het mogelijk en wenselijk is gecoördineerd en in Europees verband ernaar te streven dat voor allochtone minderheidstalen een bescherming wordt geëffectueerd die vergelijkbaar is met de bescherming die door het *Europees Handvest voor regionale talen of talen van minderheden* wordt geboden aan autochtone niet-dominante taalvormen (zie verder paragraaf 2.1).

(3) dat de Taalunie onderzoekt of er voldoende draagvlak te vinden is bij zusterinstellingen in andere Europese landen en/of taalgebieden voor een gemeenschappelijke actie die zou moeten leiden tot waardering van taalvariatie, al dan niet in relatie tot het *Europees Handvest voor regionale talen of talen van minderheden* (zie verder hoofdstuk 5).

(4) dat de Taalunie zich sterk maakt voor hen die zich bedienen van Nederlandse en Vlaamse gebarentalen, onder meer door zich in te zetten voor officiële erkenning van deze taalvormen door de Nederlandse en Belgische overheden (zie verder paragraaf 2.1).

[Nederlands als taal van instructie]

(5) dat de Taalunie bevordert dat op het stuk van taal van instructie in het tertiair onderwijs toegewerkt wordt naar meer overeenstemming tussen de Nederlandse en Vlaamse praktijk. Daarvoor dient de situatie in Nederland en in Vlaanderen nauwkeurig en in vergelijkend perspectief in kaart te worden gebracht (zie verder paragraaf 2.4).

¹ In deze paragraaf worden de aanbevelingen die verspreid over het rapport voorkomen gezamenlijk gepresenteerd. Deze presentatie houdt daarbij niet de volgorde aan waarin de aanbevelingen in het rapport te vinden zijn. Hier zijn de aanbevelingen naar onderwerp samengevat, waarbij ze zo mogelijk binnen de verschillende onderwerpen nog weer eens geordend zijn van meer algemeen naar meer specifiek.

(6) dat de Taalunie bevordert dat de situatie rond de tweetalige HAVO- en VWO-scholen in Nederland, waar naast of in plaats van het Nederlands het Engels als instructietaal wordt gebruikt, in kaart wordt gebracht en dat de praktijk en de effecten van die scholen worden onderzocht (zie verder paragraaf 2.3.2).

(7) dat de Taalunie er bij de betrokken overheden op aandringt dat het Nederlands in principe de voertaal is bij alle bachelor-opleidingen aan de instellingen van hoger onderwijs binnen het primair Nederlandstalige gebied; uitzonderingen dienen niet dan beperkt mogelijk te zijn en in protocollen te worden vastgelegd; en dat de Taalunie er op aandringt dat masters-opleidingen die inhoudelijk de Lage Landen raken en/of die voorbereiden op beroepen die een sterke mate van contact met Nederlandstalige burgers inhouden in elk geval (volledig) in het Nederlands gegeven worden (zie verder paragraaf 2.4).

[Nederlands in de publieke sector]

(8) dat de Taalunie het ertoe leidt dat het beleid ten aanzien van het gebruik van het Nederlands in het publieke bestel in Nederland en in Vlaanderen op elkaar wordt afgestemd (zie verder paragraaf 2.2).

(9) dat de Taalunie erop aandringt dat informatie en handleidingen bij producten die in Nederland, Vlaanderen en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest in de detailhandel verkocht worden, altijd tenminste in het Nederlands verstrekt worden (zie verder paragraaf 2.2).

[Talenregimes met, binnen en tussen instellingen van de EU]

(10) dat de Taalunie bevordert dat er toegezien wordt op de naleving van bestaande regelingen die stellen dat daar waar burgers direct met hun Europese afgevaardigden en met de Europese instellingen te maken hebben, alle officiële talen ook metterdaad werktalen dienen te zijn - ongeacht de kosten (zie verder paragraaf 3.5).

(11) dat de Taalunie bevordert dat voor het onderwerp *werktalen binnen en tussen de instellingen van de Europese Unie* in samenwerking met instellingen die de belangen behartigen van andere taalgebieden van de EU, gestreefd wordt naar een pragmatische en ideologisch onbeladen oplossing, die bij voorkeur te bereiken is via een politiek

van *laissez-faire*, oftewel *the policy not to have a policy*, in combinatie met diligent flankerend beleid (zie verder paragraaf 3.6).

[Het Nederlands buiten Nederland en Vlaanderen en het Afrikaans]

(12) dat de Taalunie onderzoekt of er onder groepen van in den vreemde verblijvende Nederlanders en Vlamingen de behoefte bestaat aan voorzieningen die voor hen en hun kinderen het Nederlands als hun taal van oorsprong (*ancestral language*) overeind kunnen houden (zie verder paragraaf 4.1).

(13) dat de Taalunie onderzoekt of het moment is aangebroken om te streven naar meer en ook naar een meer formeel vastgelegde samenwerking op talig gebied met relevante instanties op de Nederlandse Antillen en Aruba;

en dat de Taalunie versneld streeft naar samenwerking op het gebied van de status en het onderwijs van het Nederlands tussen de Nederlandse Taalunie en de daarvoor in aanmerking komende instellingen in Suriname (zie verder paragraaf 4.2).

(14) dat de Taalunie ernaar streeft de banden verder te versterken met instanties in Zuid-Afrika die het Afrikaans beleidsmatig begeleiden en bevorderen bij zijn ontwikkeling als één van de elf officiële talen van dat land (zie verder paragraaf 4.3).

[Corpusbeleid]

(15) dat de Taalunie het ertoe leidt dat extra aandacht besteed wordt aan en middelen vrijgemaakt worden voor het aanleggen van sectorale terminologiebestanden opdat het Nederlands adequaat vertegenwoordigd kan zijn in omgevingen waarin automatisch vertaald wordt en in andere gespecialiseerde taaltechnologische toepassingen (zie verder hoofdstuk 6).

[Acquisitiebeleid]

(16) dat de Taalunie erop aandringt dat onze overheden alles op alles zetten om voorschoolse en vroegschoolse taalachterstanden met betrekking tot het Nederlands te verminderen bij taalzwakke allochtone en autochtone kinderen, en om actie te ondernemen ter meerdere bevordering van het onderwijs van het Nederlands als tweede taal voor allochtone volwassenen, al dan niet als onderdeel van een inburgeringstraject. Het verdient aanbeveling dat hierbij van Vlaamse en Nederlandse zijde geleerd wordt van elkaars successen en falen (zie verder hoofdstuk 7).

(17) dat de Taalunie bevordert dat onze overheden, na onderzoek ter zake, een duidelijke beleidslijn uitzetten ten aanzien van het vreemdetalenaanbod in de verschillende fasen van de onderwijssystemen in de Nederlandstalige gebieden (zie verder hoofdstuk 7).

(18) dat de Taalunie bevordert dat in het schoolcurriculum elementen worden ingevlochten die ertoe leiden dat tolerantie en waardering ontstaan voor niet-dominante taalvormen en cultuurpatronen, mede met het oog op de bevordering van interculturele communicatie (zie verder hoofdstuk 5).

(19) dat de Taalunie bevordert dat methodes en implementatiemogelijkheden onderzocht worden voor het bevorderen van de verwerving van partiële, receptieve kennis van het Nederlands door personen die leven vlak over de grenzen van ons eigen taalgebied, zodat Nederlandse en Vlaamse burgers in de grensregio's met hun burens kunnen communiceren, terwijl eenieder de eigen taal spreekt (zie verder hoofdstuk 7).

[Europees taalbeleid]

(20) dat de Taalunie bevordert dat politici uit de Nederlandstalige gebieden ernaar streven dat het onderwerp taal en communicatie uitgebreider op de politieke agenda van de EU komt. Er valt te denken aan een taalparagraaf naast de sinds het *Verdrag van Maastricht* bestaande cultuurparagraaf (zie verder hoofdstuk 8).

(21) dat de Taalunie er via de geëigende kanalen op aandringt dat Europese instellingen bij hun bevordering van meertaligheid van de burgers ook uitgaan van de belangen en mogelijkheden van de tientallen miljoenen veelal meertalige burgers van Europa die een andere dan een dominante taal van een van de lidstaten als eerste taal hebben (zie verder hoofdstuk 8).

1. Uitgangspunten

1.1 De opdracht van de werkgroep

In de vroege zomer van het jaar 2000 heeft de Raad voor de Nederlandse Taal en Letteren, deels uit zijn midden, een Werkgroep Europa samengesteld die een rapport diende te vervaardigen op basis waarvan de Raad adviezen zou kunnen uitbrengen omtrent een Europees taalbeleid voor de Nederlandse Taalunie.³

In een eerste vergadering werd de opdracht van de werkgroep nader omschreven.⁴ Daarbij werd uitgegaan van een bondige notitie die was voorbereid door het Algemeen Secretariaat van de Taalunie.⁵

De beraadslagingen van de werkgroep zouden moeten uitmonden in voorstellen voor taalbeleid en voor beleidsvoorbereidend onderzoek, en mogelijk ook in ideeën voor coalitievorming van de Taalunie met partners in het buitenland. Voorzetten voor een Europees taalbeleid van de Taalunie, dat wil zeggen een gemeenschappelijk Vlaams-Nederlands taalbeleid in Europees perspectief, dienden aan te sluiten bij het algemene

² Jan W. de Vries in een interview in *Onze Taal* (2001/5/112).

³ De Taalunie kent vier organen: het Comité van Ministers, de Interparlementaire Commissie, de Raad voor de Nederlandse Taal en Letteren en het Algemeen Secretariaat. De Raad dient het Comité van Ministers, dat het beleid bepaalt, gevraagd en ongevraagd van advies. De Raad kan speciale commissies in het leven roepen.

⁴ De werkgroep Europa bestond uit vier leden van de Raad: Toon Hagen (voorzitter), Ludo Beheydt, Sjaak Kroon en Els Witte, en uit vijf externe leden: Frans Lander, raadadviseur Internationale Betrekkingen bij het Ministerie van OCenW, Virginie Mamadouh, sociaal geografe aan de Universiteit van Amsterdam, Riëks Smeets, vergelijkend taalkundige aan de Universiteit Leiden, Jan Van Doren namens het Vlaams Economisch Verbond en Johan Van Hoorde van het Algemeen Secretariaat van de Nederlandse Taalunie. Karlijn Piek van de Nederlandse Taalunie verzorgde het secretariaat van de werkgroep. De werkgroep is acht maal bijeen geweest; daarnaast vonden er bilaterale bijeenkomsten plaats. Bij het schrijven van het rapport heeft R. Smeets veel hulp ondervonden van Sjaak Kroon, terwijl ook Virginie Mamadouh regelmatig haar commentaar opstuurde. De heer Lander heeft aan de beraadslagingen deelgenomen tot zijn pensioen, eind 2000.

⁵ *Uitgangspunten en suggesties voor een Europees taalbeleid van de Nederlandse Taalunie*, najaar 1999.

taalbeleid dat in ons taalgebied al gevoerd wordt. Beleidsvoorstellen zouden gericht en haalbaar moeten zijn en eerder uit moeten gaan van de pragmatiek van reële situaties dan van retoriek. De plaats van het Nederlands in de Europese talenconstellatie diende echter ook op zich een onderwerp van bespreking en zorg te zijn. De notitie diende een bijdrage te leveren aan nationale en Europese discussie.

Het voorstel van de Taalunie om bij de opzet van de notitie duidelijk onderscheid te maken tussen status-, corpus- en acquisitieaspecten van taalbeleid, werd overgenomen.⁶ Hetzelfde gold voor de aanbeveling dat Europees-gericht taalbeleid in elk geval aandacht zou moeten schenken aan (i) de institutionele, (ii) de Europees-maatschappelijke en (iii) de nationale dimensie. Daarbij slaat de institutionele dimensie op de theorie en de praktijk van taalregimes zoals die bestaan binnen en tussen Europese instellingen en bij de contacten van dergelijke instellingen met Europese burgers, terwijl de Europees-maatschappelijke dimensie vooral betrekking heeft op de talige behoeften en problemen van de mobiele Europese burger. In het kader van de nationale dimensie wordt bekeken wat de consequenties van wegvallende - vooral Europese - grenzen, van toenemende mobiliteit en van digitalisering zijn, of dienen te zijn, voor taalbeleid binnen Nederland en Vlaanderen.

Nieuwe uitdagingen die aan het Nederlands worden gesteld in Nederland en Vlaanderen, en daarbuiten, dienden te worden onderkend en geanalyseerd. Werkelijke taalsituaties, zoals de communicatieve behoeften van de Nederlandstalige burger binnen en buiten het Nederlandstalige gebied, met name in het veeltalige en multiculturele Europa, dienden centraal te staan. De wereld buiten de EU zal alleen zijdelings aan de orde worden gesteld; immers, onze overheden kunnen proberen de Europese agenda te beïnvloeden, op mondiaal niveau laat beleid zich veel moeilijker uitzetten. Gebieden buiten Europa waar gericht aandacht aan zal worden besteed, zijn Zuid-Afrika, Suriname, en de Nederlandse Antillen en Aruba.

Bij het bespreken van bestaande en gewenste taalvaardigheden van de inwoners van onze gebieden diende rekening te worden gehouden met de snel toenemende mogelijkheden die geboden worden door de informatie- en communicatietechnologie (ICT). Evenzeer zou rekening gehouden moeten worden met de eisen die diezelfde technologie stelt aan hen die de zorg voor het Nederlands in pacht hebben. Het taalgebruik binnen Europese instellingen en het taalgebruik in de contacten van burgers met Europese instellingen zou een belangrijk aandachtspunt worden. Aandacht zou ook besteed

⁶ Deze aspecten van taalbeleid worden kort besproken in par. 1.6.

worden aan de speciale positie van migranten in de primair Nederlandstalige gebieden, en aan maatschappelijke doelstellingen als het voorkomen van sociale uitsluiting en het voorkomen van een tweedeling tussen burgers die wel en niet van de pluspunten van globalisering kunnen profiteren. Tenslotte, zou de werkgroep de doelstellingen en het mandaat van de Taalunie voortdurend voor ogen houden.

1.2 Doelstellingen van de Nederlandse Taalunie

Het verdrag waarbij de Nederlandse Taalunie in 1980 werd ingesteld geeft de werkterreinen en de doelstellingen van de Taalunie aan en was daarmee richtinggevend voor de Werkgroep Europa.

Artikel 2.1 van het *Verdrag tussen het Koninkrijk België en het Koninkrijk der Nederlanden inzake de Nederlandse Taalunie* geeft als eerste doelstelling *de integratie van Nederland en de Nederlandstalige gemeenschap in België op het gebied van de Nederlandse taal en letteren in de ruimste zin.*⁷ Artikel 2.2 stelt dat tot de aandachtsgebieden van de Taalunie onder meer behoren: *het onderwijs van de taal, de taal als instrument van maatschappelijk verkeer en de taal als communicatiemiddel van de wetenschappen.*

Tot de doelstellingen van de Taalunie behoort verder, zo stelt artikel drie, *de gemeenschappelijke bevordering van de studie en verspreiding van de Nederlandse letteren in het buitenland.* In artikel vier van het verdrag is te lezen dat door Partijen ook werd besloten tot: *het voeren van een gemeenschappelijk beleid met betrekking tot de Nederlandse taal en letteren in internationaal verband, in het bijzonder in de Europese gemeenschappen, en tot: het plegen van overleg wanneer in hun betrekkingen tot derde landen of tot internationale instellingen of bijeenkomsten de belangen van de Nederlandse taal (...) in het geding zijn.*

Ook zullen Partijen, volgens artikel vijf, *het onderwijs in de Nederlandse taal, letteren en cultuurgeschiedenis in het buitenland bevorderen of organiseren.* In de toelichting bij het Verdrag wordt gemeld dat het hierbij vooral gaat om die gebieden waar het Nederlands van oudsher als moedertaal of als voertaal in gebruik is.⁸

Een belangrijk verschil tussen artikel vier en vijf is, dat op de gebieden die genoemd worden in artikel vier de verdragsluitende partijen tot afstemming gehouden zijn, terwijl die verplichting niet

⁷ *De Nederlandse Taalunie* (1980).

⁸ *De Nederlandse Taalunie* (1980: 37).

geldt met betrekking tot artikel vijf. De Nederlandse en Vlaamse overheden zijn dus verplicht gecoördineerd op te treden wanneer het gaat om beleid ten opzichte van het Nederlands in internationaal, en - een punt dat speciaal genoemd wordt - in Europees verband. In de praktijk blijkt dat nog niet altijd te gebeuren. Terloops zij nog opgemerkt dat - zoals blijkt uit artikel 8 van het Taalunieverdrag - het de regeringen zijn, en niet de individuele ministers, die in het Comité van Ministers samenwerken; het is niet zo dat de Taalunie onderdeel is van hun portefeuille.

In de toelichting wordt ook gesteld dat het Verdrag, naast specifiek omschreven terreinen van samenwerking, een algemener kader biedt dat ruimte laat voor initiatieven wanneer de politiek zich geplaatst ziet voor nieuwe maatschappelijke vraagstukken. Als voorbeeld noemt de toelichting, die in 1988 is gepubliceerd, *het bevorderen van de taalkennis van anderstalige inwoners*.⁹

In de toelichting valt ook te lezen dat afzonderlijke regelingen van nationale aard de gescheiden ontwikkelingen van de taal in Nederland en in België beïnvloeden. Om desintegratie te voorkomen, waar op grond van de eenheid van de Nederlandse taal en letteren, een gemeenschappelijke verantwoordelijkheid gevoeld wordt, wordt er gepleit voor afstemming in beide landen van wetgeving en reglementering.

De werkgroep beveelt aan:

(1) dat de Nederlandse Taalunie bevordert dat de Vlaamse en Nederlandse overheden handelen in overeenstemming met artikel vier van het Verdrag inzake de Nederlandse Taalunie dat hen verplicht tot het voeren van een gemeenschappelijk beleid onder meer met betrekking tot de Nederlandse taal en letteren in internationaal verband.

1.3 Het Nederlands

De werkgroep ziet het Nederlands als een dynamisch continuüm dat bestaat uit een uitgebreide variatie aan regionaal, sociaal en, meer recent ook, etnisch gebonden taalvormen.¹⁰ Die taalvormen, de dialecten en sociolecten van het Nederlands, ontwikkelen zich in interactie met de algemeen aanvaarde koepel van de Nederlandse

⁹ Bedoeld werd: de kennis van het Nederlands.

¹⁰ Tot de recent ontstane taalvormen behoren, bijvoorbeeld, Turks-Nederlands, Surinaams-Nederlands en Marokkaans-Nederlands, Straattaal (Appel 1999) en Murks (Nortier 2001).

standaardtaal. Die standaardtaal zelf is geen statische entiteit, maar bevindt zich in voortdurende ontwikkeling, geconditioneerd onder meer door veranderingen in houdingen ten opzichte van taalnormen, door wisselende interacties met de dialecten en sociolecten, en door contacten met andere talen.

De werkgroep stelt zich achter het standpunt dat de autochtone talen van Nederland zijn: het Nederlands en Fries, en die van België: het Nederlands, Frans en Duits. De dialectale variatie van het Nederlands, waartoe, onder meer, in Nederland de Nedersaksische en in Nederland en Vlaanderen de Limburgse en de Zeeuwse/Zeeuws-Vlaamse dialecten behoren, dient beschermd en ondersteund te worden.¹¹ Dat dient echter niet te gebeuren door aan deze dialecten van het Nederlands de status van regionale of minderheidstalen toe te kennen in de zin van het *Europees Handvest voor regionale talen of talen van minderheden*.¹²

De werkgroep ziet het Nederlands verder als de taal die als dominante taal functioneert, en dient te functioneren, in onze in toenemende mate multiculturele en meertalige, maar primair dus Nederlandstalige maatschappijen.¹³

De werkgroep heeft ook voor ogen gehouden dat het Nederlands een belangrijke rol speelt niet alleen in de identiteit van de modale Vlaming, maar ook in die van de gemiddelde Nederlander. Voor Nederland weten we bijvoorbeeld sinds kort dat daar een relatief hoog percentage (68 %) van de bevolking van mening is dat het

¹¹ Bescherming van het Fries en van de Nederlandse dialecten zoals die in Nederland gesproken worden, is geboden; dat blijkt uit gegevens omtrent het teruglopende gebruik van deze taalvormen. Vallen (2000) citeert gegevens waaruit blijkt dat leerlingen van groep vier van de basisschool veel minder vaak van hun dialect, of van het Fries, gebruik maken dan hun ouders (de percentages worden per provincie gegeven):

	Limburg	Drenthe	Friesland	Landelijk
de ouders	60,6	55,6	57,8	26,1
de kinderen	46,6	19,4	46,7	12,8

Corresponderende gegevens voor Vlaanderen ontbreken.

¹² De werkgroep ondersteunt hiermee het standpunt van de Taalunie zoals dat is verwoord in een brief van 5 juli 1999 aan het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap door de Algemeen Secretaris van de Taalunie. Het *Europees Handvest voor regionale talen of talen van minderheden* is onder meer afgedrukt in het *Tractatenblad van het Koninkrijk der Nederlanden*, 1993/199/V, zie ook de *Tractatenbladen* 1993/1/IV en 1998/20/VI.

¹³ De werkgroep beseft dat zij hiermee een visie uitdraagt die spoort met visies neergelegd in paragraaf 3.3 van het *RMO advies 9* uit 1999 over nationale identiteit in Nederland (RMO, 1999).

kunnen spreken van de taal belangrijk is om echt tot het land te behoren.¹⁴

In dit rapport zal het Nederlands op verschillende wijzen de revue passeren, als eerste taal (NT1), als tweede taal (NT2) en als vreemde taal (NTv), waarbij die termen hier gebruikt worden zoals algemeen gangbaar is.

Nederlands is de eerste taal, wat vaak overeenkomt met de moedertaal, van de meerderheid van de bevolking van Nederland en van de Nederlandstalige regio's van België. De T1 is in het algemeen de taal die verworven wordt tijdens de socialisatie van het opgroeiende kind. Het Nederlands is de tweede taal (T2) vooral van migranten die een andere taal als T1 hebben, en die zich hier, om in onze maatschappijen te kunnen functioneren, het Nederlands eigen moeten maken.¹⁵ Nederlands als T2 wordt op grote schaal onderwezen aan volwassenen en ook aan kinderen die als zij-instromers apart in het Nederlands als T2 worden onderwezen, terwijl zij daarnaast in reguliere klassen geïntegreerd zijn. Het Nederlands wordt als vreemde taal (Tv) onderwezen in binnen- en buitenland aan anderstaligen - meestal aan jongeren - die om sterk uiteenlopende redenen kennis willen nemen van het Nederlands.

Het onderwijs van het Nederlands als T1 verschilt fundamenteel van dat van het Nederlands als T2 of als Tv.

In dit rapport wordt bij gelegenheid ook gesproken over andere vormen van het Nederlands dan het Standaard-Nederlands. Ook andere moedertalen dan het Nederlands van inwoners van de primair Nederlandstalige gebieden zullen aan de orde komen. Naar de mening van de Werkgroep dient het taalbeleid van de Taalunie, wil het aansluiten bij de maatschappelijke realiteit van de 21ste eeuw, zeker ook de talige behoeften van deze Nederlandse en Vlaamse burgers in ogenschouw nemen.

¹⁴ De corresponderende getallen waren, voor Groot-Brittannië 65 %, voor het voormalige West Duitsland 55 %, voor Italië 47 %, voor Spanje 33 % en voor Ierland 14 %. Gegevens uit het *International Social Survey Programme, 1995*, zoals geciteerd in het *RMO advies 9* (RMO, 1999:145).

¹⁵ Vergelijk de *Wet Inburgering Nieuwkomers in Nederland*; voor Vlaanderen zijn van belang *Een onthaalbeleid voor nieuwkomers in Vlaanderen en Brussel, nota goedgekeurd door de Vlaamse regering op 14/7/1998*, Brussel en Lauwers (1999).

1.4 Vitaliteit van het Nederlands

Over de huidige situatie van het Nederlands wordt soms, over de toekomst ervan wordt vaak gesproken in sombere termen. Dergelijke standpunten kan men optekenen uit de mond van 'leken' zowel als van 'deskundigen'.

De werkgroep is van mening dat het op dit moment ronduit goed gaat met het Nederlands. Van de ruim 6.000 talen op onze wereld neemt het Nederlands nu - naar redelijke waarschijnlijkheid - met zijn ruim twintig miljoen moedertaalsprekers, ongeveer de vijfendertigste positie in; het gaat om een grote taal.¹⁶

Ook anderszins scoort het Nederlands getalsmatig hoog. Er vindt, bijvoorbeeld, een relatief grote vertaalactiviteit plaats zowel vanuit als naar het Nederlands. Het *World Culture Report 2000* van de Unesco (Arizpe & Preis, 2000) geeft voor een groot aantal talen aan hoeveel boeken er vertaald zouden zijn vanuit die talen in 1996. Het Engels is daarbij een categorie apart. Onder de overige talen neemt het Nederlands zo te zien de zesde positie in.¹⁷

¹⁶ Crystal (1997: 298 en 443-451) geeft, met de nodige slagen om de arm, aantallen eerste-taalsprekers zoals die lagen rond 1985-1990. Hij beperkt zich tot de bijna duizend talen die volgens zijn gegevens meer dan 100.000 sprekers hadden. Nederlands neemt in zijn lijst met 21 miljoen eerste-taalsprekers een gedeelde 33ste/34ste positie in. De helft van dat aantal sprekers heeft het Minbei (10.5 miljoen) dat de 55ste plaats inneemt op Crystals lijst; daar de helft weer van heeft het Balochi, dat met 5,2 miljoen sprekers de 97ste plaats inneemt.

In Crystals lijst komen 11 talen voor met *meer dan 100 miljoen* sprekers: 1 Chinees (726), 2 Engels (427), 3 Spaans (266), 4 Hindi/Urdu (223), 5 Arabisch (181), 6 Portugees (165), 7 Bengali (162), 8 Russisch (158), 9 Japans (124), 10 Duits (121), 11 Frans (116).

De lijst geeft 9 talen met tussen de *100 en 50 miljoen* eerste-taalsprekers: (12) Javaans (75), 13 Koreaans (66), 14 Italiaans (65), 15 Panjabi (60), 16 Marathi (58), 17 Vietnamees (57), 18 Telugu (55) en 19 Turks (53).

Tussen de 50 en 25 miljoen eerste-taalsprekers hebben 8 talen: 20 Takin (49), 21 Oekraïns (45), 22 Pools (42), 23 Bhojpuri (41), 24 Gujarati (36), 25 Malayalam (30), 26 en 27 Kannada en Sunda (26).

Tussen de 25 en 12,5 miljoen eerste-taalsprekers hebben 14 talen, waaronder het Nederlands: 28 en 29 Hausa en Maithili (24), 30 Oriya (23), 31 en 32 Birmees en Perzisch (22), 33 en 34 Thai en *Nederlands* (21), 35 en 36 Awadhi en Yoruba (20), 37 Maleis (19), 38 Nepali (18), 39 Oezbeeks (17), 40 en 41 Assamees en Isan (15).

Tussen de 12,5 en 10 miljoen eerste-taalsprekers hadden, volgens Crystals lijst, 19 talen; twee talen hadden er in de 9 miljoen, 6 in de 8 miljoen, 5 in de 7 miljoen, 13 in de 6 miljoen, 15 in de 5 miljoen, 16 in de vier miljoen en 20 in de 3 miljoen moedertaalsprekers. Dat brengt ons op een totaal van zo'n 140 talen met meer dan drie miljoen moedertaalsprekers.

¹⁷ Arizpe & Preis (2000:376 ff.) geven aan dat vanuit het Engels in 1996 - maar liefst - 36.528 titels vertaald zijn. De volgende vijftien talen, met de

In de periode 1994-1996 zijn er, alweer volgens Arizpe & Preis (2000:375) in Nederland 4.561 titels in vertaling gepubliceerd, waarvan 19 procent in een andere taal dan het Nederlands. Met een aantal van bijna 3.700 in het Nederlands vertaalde titels neemt het Nederlands wereldwijd waarschijnlijk een vijfde positie in.¹⁸ Op het Internet, waar meer dan een miljard Engelstalige pagina's ongeveer 80 procent van het aanbod uitmaken, zijn enige tientallen miljoenen pagina's in het Nederlands te raadplegen.

Getallen alleen zeggen nog niet veel, maar laten wel zien dat de principiële gelijkheid van talen die in zoveel documenten is vastgelegd, beslist geen feit is. Belangrijker dan de bovengenoemde scores is dat het Nederlands in Nederland en in Vlaanderen de eerste taal is van de overgrote meerderheid van de bevolking, dat het Nederlands in die gebieden zeer breed gebruikt kan worden en dat de taal in beide gebieden een met zijn dominante status overeenkomstige behandeling van de overheid geniet.

Personen die alleen het Nederlands machtig zijn, kunnen in Nederland en in Vlaanderen, waar rond de negentig procent van de bevolking Nederlands als eerste taal heeft, vrijwel altijd en overal terecht met het Nederlands. De overheid communiceert intern en met haar burgers standaard in het Nederlands, en ook onze media en ons onderwijs bedienen zich in de eerste plaats van het Nederlands. De gemiddelde graad van scholing - in het Nederlands - is hoger dan ooit tevoren.

Het Nederlands is ook een van de officiële talen van de Europese Unie. Veel instellingen van de Unie, en ook Europese instellingen daarbuiten, noemen steeds weer het autochtoon veeltalige en multiculturele karakter van Europa als een sterk punt. Dat talig en

corresponderende aantallen titels, waren: Duits - 5.561, Frans - 4.623, Italiaans - 1.621, Spaans - 1.240, Russisch - 964, *Nederlands* - 516, Latijn - 441, Klassiek Grieks - 426, Deens - 373, Noors - 342, Japans - 321, Pools - 298, Hebreeuws - 271, Chinees - 247, Portugees - 217.

¹⁸ Omdat onze bron, Arizpe & Preis (2000:374), hier met landen werkt, zijn de aantallen moeilijker naast elkaar te zetten. Voor Engels en Portugees zijn de gegevens te dispaaraat en incompleet dan dat ze hier enigszins bevredigend opgevoerd zouden kunnen worden. Het Engels scoort waarschijnlijk flink (maar niet dramatisch) hoger dan het Nederlands en het Portugees wat lager. De hoogste scoorders zijn Duits (Duitsland - 9.931 titels), Frans (Frankrijk - 6.542), Japans (Japan - 5.375), *Nederlands* (Nederland - 4.561), Russisch (Rusland - 3.325), Spaans (Spanje - 3.233), Zweeds (Zweden - 2.188), Italiaans (Italië - 1.958). Voor België wordt een merkwaardig aantal van 23 gepubliceerde vertalingen genoemd; waarschijnlijk zijn de in België gepubliceerde vertalingen naar het Nederlands aan Nederland en die naar het Frans aan Frankrijk toegerekend.

cultureel heterogene karakter, zo wordt veelvuldig herhaald en in documenten vastgelegd, dient beschermd te worden en mag niet door de Europese eenwording in gevaar gebracht worden.

Het Nederlands wordt ook op grote schaal geleerd door mensen met een andere moedertaal. Nederlands als tweede taal wordt onderwezen aan honderdduizenden migranten in Nederland en Vlaanderen zelf, en Nederlands als vreemde taal wordt niet alleen in grensregio's onderwezen. Per jaar worden er, onder auspiciën van de Nederlandse Taalunie, duizenden *Certificaten Nederlands als Vreemde Taal* uitgereikt. Aan zo'n 250 universiteiten in meer dan vijftig landen wordt aan het Nederlands en aan verwante onderwerpen in mindere of meerdere mate aandacht geschonken in het curriculum. Er zijn meer Duitse studenten die Nederlands als hoofdvak studeren, dan er, omgekeerd, Nederlandse studenten zijn die Duits als hoofdvak volgen.

Er is sprake van een bloeiende literatuur, fictie zowel als niet fictie, waaraan in toenemende mate wordt bijgedragen door Nederlanders met allochtone achtergrond.¹⁹ Het Nederlands is verder een goed beschreven taal, met een welomschreven standaard en een strak vastliggende orthografie. Grammatica's, woordenboeken en lesmaterialen zijn in ruime mate voorhanden. Dankzij een lange traditie van taalkundige bestudering, en dankzij ook de huidige generatie van beoefenaars van de taalkunde van het Nederlands, is het Nederlands, in al zijn variatie, een van de best beschreven talen ter wereld.

Het Nederlands wordt verder probleemloos gereproduceerd, dat wil zeggen overgedragen van de ene generatie op de andere.²⁰ Dat hoeft geen verbazing te wekken: in zowel de identiteit van de Vlaming als ook - hierboven werd het al gemeld - in die van de Nederlander speelt de taal een belangrijke rol. Daarnaast is het Nederlands, mede dankzij de zorg van de overheden, een uitstekend instrument voor communicatie in het privé-domein, in het onderwijs, in het institutionele en het publieke domein. Het grote aantal tv-

¹⁹ Waarbij het wel weer zo is dat er sprake lijkt te zijn van een zekere ontleding; O.-en-W. (1999: bijlage 1) haalt cijfers aan die wijzen op een constante achteruitgang in het aantal uren vrije tijd dat door de Nederlandse burger per week lezend wordt doorgebracht. Dat geldt zowel voor personen boven de veertig als - en vooral - voor personen onder de veertig en zowel voor hoger als - en vooral - voor lager opgeleiden. Niet voor niets verscheen in november 2000 de notitie *Naar een Nederlands-Vlaams leesbevorderingsbeleid* van het Comité van Ministers van de Nederlandse Taalunie.

²⁰ Als gevolg van immigratie neemt het aantal sprekers van het Nederlands in absolute termen toe.

programma's waarin het Nederlands, vaak in spelvorm, op de een of andere wijze aan de orde gesteld wordt en ook de tijden waarop die programma's worden uitgezonden, zijn een aanwijzing voor een brede belangstelling voor onze taal. Die belangstelling blijkt ook, op weer heel andere manier, uit de zorgen die schrijvers van ingezonden brieven en publicisten in onze pers uiten over de huidige staat en over de toekomst van onze taal.

Want zorgen, die zijn er. De meest geuite zorgen betreffen de beïnvloeding van het Nederlands door het Engels en het statusverlies van het Nederlands als taal van instructie in het onderwijs en als taal van de wetenschap - op dit punt wordt ingegaan in paragraaf 2.3. Ook de positie van het Nederlands in Europa - in de eerste plaats het gebruik van het Nederlands als werktal in Europese instituties - en de oprukkende plaats van het Engels als bijeffect van digitalisering en globalisering baart zorgen.

De opkomst van het Engels is inderdaad indrukwekkend; het lijkt uit te groeien tot - voorlopig - de belangrijkste lingua franca op aarde.²¹ Extreme zorgen hoeft deze rol van het Engels niet te baren: onder een lingua franca kunnen andere, regiogebonden, talen heel goed blijven voortbestaan. Daarnaast blijkt, bij alle internationalisering en mondialisering, toch ook de behoefte te blijven bestaan om te streven naar lokale culturele en talige standaarden. De markt ziet ook hier zijn belang, en doet mee. Dit verschijnsel heet lokalisering, en ook wel - om de samenhang tussen globalisering en lokalisering uit te drukken - glocalisering.²² In diverse landen waar het Engels in de recente geschiedenis een belangrijke rol is gaan spelen, heeft er geen belangrijke verandering in cultuurpatronen plaats gevonden die zouden wijzen op anglificering of amerikanisering. Sterker nog, er ontstaan lokale varianten van het Engels die soms een zo eigen karakter hebben dat een auteur als David Crystal (1997) het uiteenvallen van het Engels in meerdere *Englishes* voor niet onmogelijk houdt.

²¹ Het lijkt geen twijfel dat naast het Engels diverse andere talen belangrijk zullen blijven, of in belang zullen toenemen, als lingua franca in grote gebieden; talen als Spaans, Chinees, Arabisch, Maleisisch, Urdu/Hindi en Portugees zijn daarvoor goede kandidaten; Japans, Russisch en Frans lijken als zodanig wat op hun retour. De Swaan (1998a) beschrijft een hiërarchische talenconstellatie waarin het Engels als meest centrale taal domineert. Onder het Engels neemt hij dan ongeveer een dozijn talen waar die als centrale talen fungeren op (sub)continentaal niveau. Een citaat (De Swaan 1998a: 65): *It is English that holds the nations of the European Union together, just as Arabic links the many North African and Middle Eastern peoples of the Koran, or Malaysian in its different versions connects the inhabitants of South East Asia.*

²² Zie De Ruijter (2000).

Sommigen ontwaren ook een bedreiging voor de positie van standaardtalen in een mogelijk prominentere rol voor de regio's in de EU van de toekomst. Naast globalisering zijn er inderdaad trends waarneembaar die wijzen op een toename van regionale loyaliteit die ook wel talige aspecten heeft; het gaat dan veelal wel om loyaliteit ten opzichte van, en solidariteit op basis van taalvormen die steeds meer convergeren in de richting van de standaardtaal.²³

Een aantal van de zorgen wekkende punten komt aan de orde in dit rapport. Immers, het behoud van het Nederlands als de dominante taal en als het communicatiemiddel bij uitstek in vrijwel alle contactsituaties in onze contreien, en ook het behoud van het Nederlands als officiële taal binnen de EU, zijn doelstellingen die de werkgroep van harte omhelst.

Wat in dit rapport niet aan de orde kan komen is de opkomst van het Engels en het corresponderende, aanzienlijke functieverlies van het Nederlands in het bedrijfsleven en in de economische sector. Het gaat hier immers om sectoren van onze maatschappijen waarvoor door de Taalunie geen beleid ontwikkeld kan worden.

De Taalunie is al jaren geleden begonnen na te denken over de uitdagingen die verband houden met digitalisering en globalisering; er is beleid uitgezet en regelmatig is de discussie over wat het verdere beleid zou kunnen zijn, gestimuleerd. Deze activiteiten van de Taalunie komen in de volgende paragraaf kort aan de orde. In die paragraaf geeft de werkgroep ook aan waarom het niet altijd gemakkelijk was om tot concrete, eenduidige voorstellen voor verder beleid, met name op het gebied van status, te komen.

De werkgroep onderschrijft het beleid zoals dat tot nu toe gevoerd is, en komt in deze notitie met een aantal aanvullende aanbevelingen. De werkgroep acht het ook dienstig hier al te melden dat naar zijn mening van een serieuze bedreiging van het Nederlands ook op de lange termijn geen sprake is. Het Nederlands is zo vitaal dat een beperkt aantal inperkingen van zijn toepassingen aan de functionaliteit en de aanpassingsmogelijkheden van het Nederlands geen noemenswaardige schade zullen aanrichten. Sommige zaken die traditioneel als bedreigingen voor het Nederlands worden aangevoeld, stellen naar de mening van de werkgroep geen ernstige dreigingen voor.²⁴

²³ Zie Hoppenbrouwers (1990).

²⁴ De werkgroep denkt hierbij onder andere aan de regelmatig terugkerende klachten over grote aantallen leenwoorden. Ter geruststelling een aantal opmerkingen: (i) de meeste talen ontwikkelen zich in contact met andere talen en de opname van leenwoorden is daarbij een natuurlijk verschijnsel; (ii) talen assimileren bovendien - vaak na verloop van tijd - vrij eenvoudig hun leenwoorden; men kan als

De werkgroep zal overigens wel degelijk aanbevelen het ertoe te leiden dat op bepaalde terreinen functieverlies van het Nederlands tegengegaan wordt. Dreigingen van de kant van het Engels dienen in bepaalde gevallen onderkend, en waar nodig gepareerd te worden; echter, de werkgroep wil ook benadrukken dat het Engels nu tal van posities inneemt die het Nederlands nooit gekend heeft, maar die in vroeger eeuwen wel door het Latijn en - in mindere mate - door het Frans ingenomen zijn geweest. De werkgroep wil nog eens benadrukken dat hij allereerst uit is op het behartigen van de belangen van de gebruikers van het Nederlands, en op het goed functioneren van instellingen waarin Nederlandstaligen functioneren, of waar zij anderszins mee te maken hebben. De werkgroep zoekt geen status voor het Nederlands omwille van de status alleen.²⁵

1.5 Taalbeleid

Taalbeleid kent drie hoofdthema's: corpus, status en acquisitie. Corpus heeft te maken met taalvormen en bestanden, status met functies en taalgebruik, en acquisitie met het aanleren en het onderwijzen van een taal. Soms wordt prestige genoemd als een vierde thema. Prestige, allereerst in de geesten van de sprekers zelf, is voor de instandhouding van een taal van vitaal belang. Prestige is moeilijk te meten en lastig te

voorbeeld nemen woorden die het Nederlands aan het Latijn heeft ontleend als bijvoorbeeld *kelder*, *zolder*, *tegel* en *muur* (Van der Sijs, 1996); (iii) verder is het geen ongebruikelijk verschijnsel dat leenwoorden na enig verloop van tijd door een inheemser woord vervangen worden - denk bijvoorbeeld aan voetbaltermen die nu weer grotendeels bezig zijn op Nederlandse pootjes terecht te komen; (iv) de inventaris van niet-samengestelde woorden van talen als het Albanees en Armeens bestaat voor ruim meer dan de helft uit leenwoorden zonder dat de grammatica van deze talen of de plaats van deze talen in de identiteit van de sprekers ervan in het geding is. Ook het Engels is een vitale taal met een hoog percentage ontleningen in zijn basiswoordenschat. Het alleen in eerste instantie merkwaardige verschijnsel doet zich voor dat het juist vertegenwoordigers van de sterkste talen zijn die het meest aandacht vragen voor een vermoed bedreigd zijn. In Duitsland is onlangs een stevige stampeel ontketend over Engelse leenwoorden en ontleende, letterlijk vertaalde uitdrukkingen. Senator Wethebach bereidt een taalzuiveringswet voor (The Observer, 18-3-01) en de voorzitter van de Assemblée Nationale te Parijs heeft op 2 maart van dit jaar de zogeheten francofone landen opgeroepen mee te werken aan de versteviging van de positie van het Frans op het Internet *afin de ne pas laisser l'anglais devenir la langue universelle du message unique sur le cyber-réseau* (Yahoo actualités).

²⁵ Anders dan sommige auteurs betreurt de werkgroep het in geen dele dat Nederlanders, anders dan Portugezen, Engelsen en Fransen, relatief weinig talige sporen hebben nagelaten in wat eens Nederlandse koloniën waren; vergelijk Salverda (1989), Groeneboer (1993) en Willemijns (1994).

sturen.²⁶ Terwijl prestige ook gekoppeld is aan niet-talige factoren, is het wel weer zo dat prestige bij zowel corpus-, status- als acquisitieplanning betrokken kan zijn. Het prestige van een taal heeft te maken met zelfbeelden waarin projecties van beelden die buitenstaanders hebben of geacht worden te hebben, een rol spelen. Is een taal gekoppeld aan een dominante staat, economie, cultuur of, bijvoorbeeld, godsdienst, dan zal er sprake zijn van meer prestige dan wanneer er geen sprake is van dergelijke koppelingen.²⁷

Onder het hoofd corpus valt de beschrijving en de bewerking - eventueel ook de standaardisering - van taalfeiten. Ook als een taal al een goed vaststaande standaardvorm kent, zullen, gezien de verschillende ontwikkelingen waaraan enerzijds de technologie en waaraan anderzijds standaardtalen onderhevig zijn, voortdurend opnieuw taalfeiten verzameld, geanalyseerd en geboekstaafd moeten worden.

Het werk aan corpusaspecten van een taal raakt - en dat is al sinds de uitvinding van de eerste schriften het geval - in een stroomversnelling wanneer zich nieuwe technieken voordoen, zoals tijdens de huidige ICT-revolutie. Dergelijke periodes van verhoogde activiteit treden ook op als antwoord op belangrijke maatschappelijke veranderingen, zoals die zich nu voordoen in onze Europeaniserende maatschappijen.

Als de feiten van een taal vrijwel uitputtend beschreven zijn, is het mogelijk om door toepassing van IC-technieken nieuwe toepassingsmogelijkheden voor een taal te openen. Voor automatische

²⁶ Prestige is een van de parameters die in Nelde (1996) worden gebruikt om de vitaliteit van minderheidstalen in de Europese Unie te bepalen. Prestige zoals daar, in verband dus met minderheidstalen, wordt gehanteerd, heeft een hoge mate van correlatie met het niveau van voorzieningen en van bescherming die van overheidszijde geboden worden. Voor dominante talen als het Nederlands, die aan voorzieningen doorgaans geen gebrek hebben, zal de factor prestige niet op dezelfde wijze bepaald kunnen worden als voor minderheidstalen. Zie ook Mesthrie (e.a.) (2000: 387).

²⁷ Ammon (1991) berekent bijvoorbeeld wat hij noemt de economische kracht van talen aan de hand van het bruto nationaal product van de bijbehorende natiestaten. Die berekeningen leiden, als alleen de EU wordt genomen, tot de volgorde rangorde: Duits, Frans, Engels, Italiaans, Nederlands, Spaans. Wordt de economische kracht van die talen wereldwijd genomen, dan verandert de rangorde wezenlijk, waarbij dan Engels boven alles uittorent Engels: Engels, Duits, Frans, Spaans, Italiaans, Nederlands.

spraakherkenning zijn bijvoorbeeld zeer nauwkeurige gegevensbestanden nodig met uiteenlopende uitspraakvarianten van Nederlandse woorden en woordgroepen. Voor de automatische interpretatie van het gesproken en geschreven woord zijn ontleedprogramma's nodig die ontworpen worden op basis van zeer grote tekstbestanden. Voor de ontwikkeling van vertaalmachines zijn onder meer zeer grote lexicale bestanden nodig waarin ieder item van veelsoortige informatie voorzien is.²⁸

De opbouw van de benodigde corpora, of bestanden, is een vooral beschrijvende arbeid. Het past weinig in de traditie die rond het Nederlands is opgebouwd om sterk normerend of prescriptief te werk te gaan - behalve uiteraard op het terrein van de spelling. Het beschikbaar maken van nieuwe taalfeiten boekstaft de modernisering van de standaardtaal.

De verzamelde en bewerkte taalfeiten worden op verschillende wijzen gepresenteerd. Dat kan gaan in de vorm van traditionele materiële voorzieningen zoals grammatica's en woordenboeken, die op papier geraadpleegd kunnen worden. Tegenwoordig worden daarnaast steeds vaker grote lexicale bestanden in gedigitaliseerde vorm beschikbaar gesteld. Die verzamelingen, vaak gaat het om terminologisch gespecialiseerde bestanden, zijn voorbereid en raadpleegbaar voor uiteenlopende groepen van gebruikers.

Onder de status van een taal wordt verstaan het totaal van de gebruikstoepassingen van een taal. Statusbeleid versterkt een taal vooral in het publieke domein.

Er zijn maar enige honderden talen - en het Nederlands hoort daarbij - die officieel en dominant zijn in die zin dat ze op grote schaal gebruikt worden niet alleen in het privé- en eventueel ook nog het maatschappelijke domein, maar ook in het onderwijs, en het publieke domein, bijvoorbeeld in de media en in overheidsinstellingen. Sommige talen, waaronder ook weer het Nederlands, worden ook op ruime schaal gebruikt door groepen van personen met een andere taal als moedertaal.

Statusaspecten van talen worden vaak bij wet geregeld; dat is met name het geval in meertalige maatschappijen waarin meer dan één taal officiële status heeft. De andere talen dan het Nederlands die in

²⁸ Dergelijke bestanden zijn ook buitengewoon nuttig voor tolken en vertalers. Van vertaalmachines mogen op korte termijn geen wonderen verwacht worden. Het bevredigend vertalen van bewust eenvoudig opgestelde teksten, en het maken van vertalingen van hooggespecialiseerde teksten is op enige termijn wel een haalbare kaart.

Nederland en Vlaanderen als moedertaal gesproken worden, zijn geen dominante talen in onze gebieden en hebben - in onze gebieden - veel beperktere gebruiksmogelijkheden dan het Nederlands. Gaat het binnen Nederland in onderwijsregelingen over het Fries, een autochtone niet-dominante taal, dan is er sprake van cultuurbeleid dat bijdraagt tot prestige en tot het handhaven van een Friese identiteit en solidariteit. Gaat het om OALT, het onderwijs in allochtone levende talen, dan zijn er volgens de wet twee perspectieven: er is voorzien in OALT buiten het curriculum, als vak, en er is voorzien in OALT als steunles bedoeld om het leren van het Nederlands te vergemakkelijken of, zoals de Wet op het Primair Onderwijs van 1998, Afdeling 11, Artikel 17, het stelt, "voor taalondersteuning van allochtone leerlingen". In de praktijk is echter achterstandsbestrijdingbeleid eerder het kader waarin OALT wordt gegeven dan cultuureducatie of het bevorderen van meertaligheid (Turkenburg 2001, Algemene Rekenkamer 2001).

De woorden *meertalig* en *meertaligheid* worden heel verschillend gebruikt. Gebieden, burgers en hulpmiddelen kunnen meertalig zijn, en ook dan is er nog geen sprake van eenduidigheid.

Er bestaat, bijvoorbeeld, een fundamenteel verschil tussen het gebruik van het woord meertalig wanneer dat wordt toegepast op de Europese Unie, wanneer dat slaat op, bijvoorbeeld Nederland en Vlaanderen, of op de federale staat België. De meertalige Europese Unie heeft op dit moment elf officiële talen, die op papier, en deels ook in de praktijk gelijkberechtigd zijn. In het meertalige Nederland en Vlaanderen komen naast het Nederlands wel andere moedertalen voor, maar het Nederlands is er de dominante taal. Het is de enige taal die in vrijwel alle denkbare omgevingen waarin talig gecommuniceerd wordt, ook metterdaad gebruikt kan worden. Het meertalige België kent regionaal gebonden wettelijk vastgelegde officiële talen, terwijl in Luxemburg meertaligheid vrij algemeen voorkomt op het niveau van de individuele burger, waarbij het Luxemburgs vanaf het begin van de basisschool steeds verder terugvalt als taal van onderwijs, in eerste instantie ten gunste van het Duits, in latere jaren ten gunste van het Frans.

Nederland en Vlaanderen kennen diverse soorten van twee- en meertalige burgers. Er zijn er die naast het Nederlands als moedertaal alleen een of meer andere talen als vreemde taal beheersen, er zijn er ook die naast een andere eerste taal het Nederlands als tweede taal hebben geleerd, waarnaast zij eventueel nog een of meer vreemde talen hebben leren beheersen. Een burger van, bijvoorbeeld, Londen die, ondanks zijn eventuele kennis van een vreemde taal een monolinguale habitus heeft, is weer een heel andere tweetalige burger

dan een Bulgaarse migrant in Frankrijk uit een Armeense familie die naast Bulgaars en Armeens het Frans als T2 goed heeft leren beheersen en van die kennis uitgebreid gebruik maakt.

Woordenboeken kunnen worden genoemd als voorbeelden van traditionele twee- of meertalige faciliteiten. Momenteel wordt er gewerkt aan meertalige faciliteiten die het gebruikers van internet mogelijk maken voor hen relevante teksten op te sporen, ongeacht de taal waarin ze geschreven zijn, en die vervolgens ook nog globaal vertaald te krijgen.

Ten slotte wordt meertaligheid ook wel gepredikt vanuit cultureel en talig expansionistische taalgebieden met als bedoeling het bevorderen van de meertaligheid van burgers over de grens, liefst op zo'n manier dat de positie van de eigen taal als vreemde taal, en dus ook als internationale contacttaal, versterkt wordt.²⁹

Taalbeleid gericht op acquisitie, ofwel verwerving, heeft te maken met het onderwijs van een taal als T1, T2 of Tv. Onderwijs in een taal als T1 vergroot en verdiept de gebruikstoepassingen van een taal die ter beschikking staat van moedertaalsprekers. Goed T1-onderwijs vergemakkelijkt ook het aanleren van andere talen. Acquisitie van een taal als T2 en Tv leidt tot het vergroten van het aantal gebruikers van die taal, waarbij het kan gaan om productief zowel als receptief gebruik, in woord zowel als in geschrift.

Al deze vormen van onderwijs vergroten de economische en sociale mogelijkheden van de leerders. De burgers zelf en de overheid hebben groot belang bij het bereiken van een zo hoog mogelijk aantal zelfredzame burgers. Het stemt tot zorg dat er in Nederland en in Vlaanderen honderdduizenden nieuwe burgers verblijven die het Nederlands maar zeer ten dele beheersen, terwijl het verder een onderwerp van zorg is van de werkgroep dat ongeveer een derde van de volwassenen in Nederland en Vlaanderen - en daaronder vallen dus voornamelijk autochtone volwassenen - volgens de zogeheten documentenschaal in mindere of meerdere mate functioneel analfabeet is.³⁰

²⁹ Lambert (1995, ms.) spreekt in dergelijke gevallen van *the projection of linguistic hegemony across national boundaries*.

³⁰ Zie Sociaal en Cultureel Planbureau (2000: 475). Cijfers als hier in de tekst gegeven zijn zorgwekkend, maar hoeven niet tot paniekreacties te leiden. De vervolgeneraties van nieuwkomers die niet echt grip op het Nederlands weten of wensen te krijgen, beginnen zonder mankeren aan de inhaalslag; wat het percentage functioneel analfabeten betreft, scoort Nederland niet slecht en bezet het in een groep van twaalf onderzochte landen na Zweden de tweede plaats. België - als geheel - scoorde nauwelijks lager dan Nederland. Zwartgallig denken in termen van

1.6 Initiatieven van de Taalunie inzake Europees taalbeleid

Na een constituerende fase, heeft de Taalunie allereerst beleid gevoerd op het gebied van acquisitie- en corpusontwikkeling. Er bestaat nu dan ook een efficiënte infrastructuur die het onderwijs van de Nederlandse taal, literatuur en soms ook cultuur in vele tientallen landen ondersteunt. Anderzijds zijn er ook, veelal dankzij directe bemoeienis van de Taalunie, op grote schaal voorzieningen aanwezig of in ontwikkeling die het mogelijk maken of zullen maken het Nederlands metterdaad en efficiënt te gebruiken in nieuwe ICT-omgevingen.

Omdat de corpusontwikkeling van het Nederlands goed op de rails staat, zal de werkgroep in deze notitie maar beperkt op corpusbeleid ingaan.

Diverse elementen van het corpus- en het acquisitiebeleid zoals tot nu toe door de Taalunie gevoerd, spelen in op nieuwe ICT-mogelijkheden en zijn deels al een antwoord op internationalisering, vaak inderdaad in Europees verband. Te noemen zijn het bevorderen van de totstandkoming van terminologische bestanden en van werkzaamheden gericht op de facilitering van vertaal- en tolkwerk in EU-instellingen en het doen vervaardigen van woordenboeken. Acties gericht op onderwijs van het Nederlands op scholen in grensstreken en op de opbouw en versterking van de universitaire Neerlandistiek in bijvoorbeeld kandidaat-lidstaten van de EU, hebben ook een duidelijk Europese dimensie.

De ontwikkeling van beleid met betrekking tot statuskwesties, zoals daar zijn de gebruiksmogelijkheden van het Nederlands en de communicatieve problemen van sprekers van het Nederlands in een wereld met verdwijnende grenzen, heeft ook al de nodige aandacht gehad van de Taalunie, maar is minder ver gevorderd. Er is contact gezocht met buitenlandse partners, er zijn conferenties georganiseerd en bundels gedrukt. Binnen het NL-Translex project, dat geïnitieerd is door de Taalunie, wordt momenteel gewerkt aan het ontwikkelen volgens SYSTRAN-technologie van taalparen N-E, en E-N, en in mindere mate aan taalparen N-F en F-N. Dat gebeurt ten behoeve van het vertalen binnen Europese instellingen. Op instigatie van de Taalunie is er ook al herhaaldelijk gesproken en geschreven over uitgangspunten voor Europees taalbeleid.³¹

digitale en aanverwante kloven, of in termen van traditionele slachtoffergroepen, is aan de orde van de dag. Het is de vraag - en ook een terechte onderzoeksvraag - of deze kloven, die ongetwijfeld bestaan, wel zo statisch zijn.

Het uitzetten van taalbeleid gericht op de status van het Nederlands, en op het plannen van bijpassende activiteiten in de Europese context kent zijn eigen problematiek en onzekerheden, waar ook de werkgroep mee te maken heeft gekregen. We noemen: (i) onzekerheid over de verdere koers die de EU zal volgen, (ii) het lastige manoeuvreren tussen pragmatiek en ideologie bij statusbeleid, (iii) de gebrekkige beschikbaarheid van empirische gegevens, (iv) cultuurverschillen tussen Vlaanderen en Nederland, (v) de grote variatie aan doelstellingen en opstellingen bij partnerinstituten in andere landen en taalgebieden van de EU, (vi) de beperkingen die het mandaat van de Taalunie oplegt.³² Op een aantal van deze punten wordt ingegaan in hoofdstuk vier.

1.7 De punten van discussie geordend

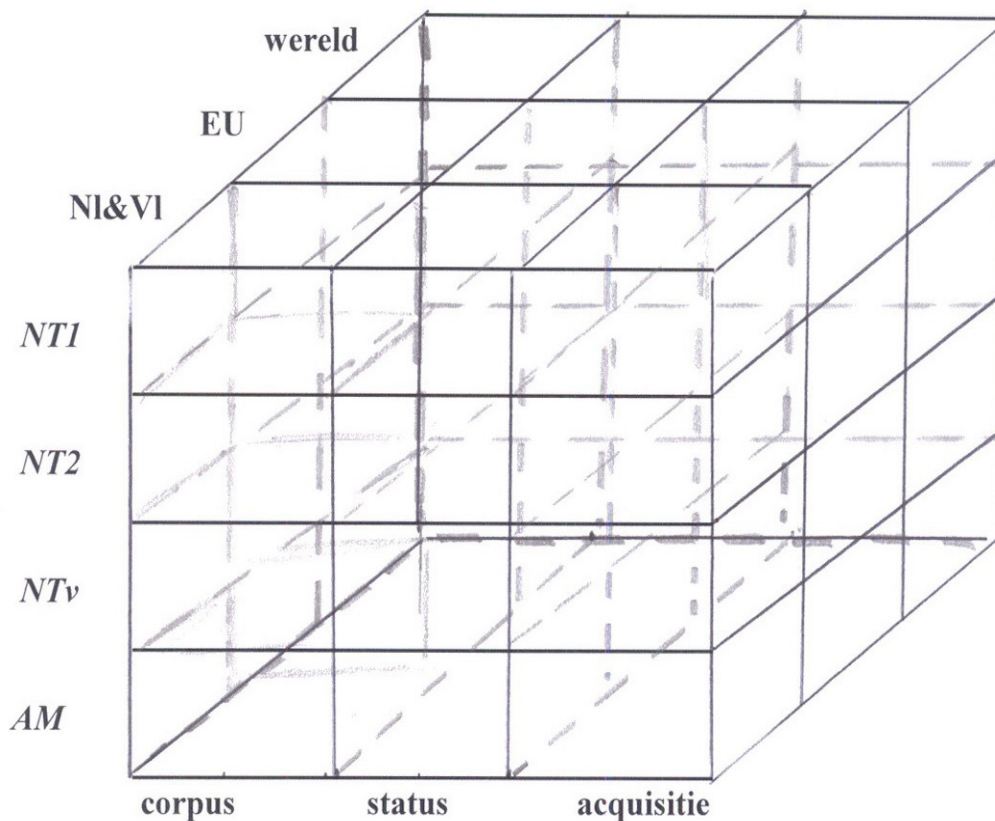
De onderwerpen die in de volgende hoofdstukken behandeld worden, kunnen worden uitgezet in een kubus die vier verdiepingen hoog is (van boven naar beneden: Nederlands als T1, als T2, en als Tv en AM (andere moedertalen)), drie blokjes breed (van links naar rechts: corpus, status en acquisitie) en drie blokjes diep (van voor naar achter: Nederland en Vlaanderen, de Europese Unie en de (rest van de) wereld. De kubus staat afgebeeld aan het eind van deze paragraaf; de

³¹ De Taalunie organiseerde de volgende twee congressen: (i) *Grenzen aan veeltaligheid? Taalgebruik en bestuurlijke doeltreffendheid in de instellingen van de Europese Unie*, 23 juni 1995, Brussel; (ii) *Institutional Status and Use of National Languages in Europe: contributions to a European Language Policy*, 26-26 maart 1999, Brussel. Het verslag van de eerste conferentie is te vinden in deel 49 van de reeks *Voorzetten*, terwijl de congresbundel van de tweede conferentie nog in 2001 uitkomt (K. de Bot, S. Kroon, P. Nelde en H. Van de Velde (red.)). Zie verder (a) *Voorzetten 6, Het Nederlands in de instellingen van de Europese Gemeenschap*, (Duthoy 1986), (b) *Voorzetten 34, De Nederlandse taal en letteren in een Europa zonder binnengrenzen*, (Baeten, Overfeldt en Nordlohne 1991) en (c) *Voorzetten 45, De toekomst van het Nederlands in de Europese Unie* (Fasol 1994).

³² Taalbeleid als gecontroleerd proces doorloopt, onder ideale omstandigheden, een cyclus waarvan het centrale deel bestaat uit het formuleren van plannen voor beleid en de uitvoering daarvan. Daaraan vooraf gaat een eerste fase waarin, terwijl er binnen een bepaalde ideologische setting consensus bestaat over algemene uitgangspunten, een probleem wordt onderkend, geanalyseerd en op de passende agenda opgevoerd. De uitvoering van het beleid moet gevolgd worden door een evaluatie en een afrondende fase. In de voorbereidende fase is de beschikbaarheid van empirische gegevens essentieel. Cf. Kroon (2000), waarin achtereenvolgens (1) ideology formation, (2) agenda formation, (3) policy preparation, (4) policy formation, (5) policy implementation, (6) policy evaluation, (7) feedback en (8) policy termination worden genoemd.

blokje en blokkenreeksen uit de kubus die in dit rapport aan de orde komen, zijn daarvoor gemarkeerd.

De discussies in de werkgroep gingen vooral over de status van het Nederlands als eerste taal. Daarbij is kort gesproken over de vastlegging van die status bij wet (par. 2.1) en over het taalgebruik in de media en bij consumenteninformatie (par. 2.2). Uitgebreid is er vergaderd over de status van het Nederlands als de al dan niet exclusieve taal van instructie in het voortgezet en hoger onderwijs (par. 2.3 en 2.4). Het langst heeft de werkgroep stil gestaan bij het Nederlands als officiële en als werktal in en rond de instellingen van de EU (hoofdstuk 3). In hoofdstuk 4 worden een paar punten die te maken hebben met de status van het Nederlands elders in de wereld samengenomen, terwijl ook het Afrikaans even aan de orde komt. Niet-standaardvormen van het Nederlands komen aan de orde in hoofdstuk 5. Corpus- en acquisitiebeleid komen summier aan de orde in - respectievelijk - de hoofdstukken 6 en 7. Het achtste hoofdstuk beprekt status- en acquisitiebeleid zoals dat is uitgezet, of wordt voorgestaan, door Europese instellingen.

2 De status van het Nederlands als eerste taal in Nederland en Vlaanderen

2.1. Vermelding en erkenning van talen in wetten en handvesten

De positie van het Nederlands in Nederland is al eeuwen lang niet echt bedreigd geweest; dat de Nederlandse wetgever geen melding maakt van een officiële taal is zonder twijfel te herleiden tot deze omstandigheid.³³ Recent zijn twee pogingen ondernomen vanuit het Nederlandse parlement om de speciale status van het Nederlands in Nederland in de grondwet verankerd te krijgen. Beide malen gebeurde dat zonder succes.³⁴ Op 2 mei 1995 heeft wel de Nederlandse Eerste Kamer het wetsvoorstel van staatssecretaris Kohnstamm van Binnenlandse zaken aangenomen waardoor de ongeschreven regel dat het Nederlands de taal van het bestuurlijk verkeer is, wettelijk is vastgelegd.³⁵

Anders ligt dat in België, dat bij zijn oprichting nog koos voor het Frans als de officiële taal en waar het vervolgens het Vlaamse volksdeel meer dan 130 jaar van taaie strijd heeft gekost om zijn taal in België uit te laten groeien tot een gelijkwaardige partner van het Frans.³⁶ Vlaanderen heeft in 1973 het Nederlands de officiële taal van de Vlaamse Gemeenschap gemaakt.³⁷

België is tegenwoordig een federale staat, samengesteld uit drie gemeenschappen en drie gewesten (art. 1 van Titel 1 van de Grondwet). Die drie gemeenschappen zijn de Vlaamse Gemeenschap, de Franse Gemeenschap en de Duitstalige Gemeenschap (art. 2). De drie gewesten zijn het Vlaamse Gewest, het Waalse Gewest en het

³³ Dat is niet altijd zo geweest. Artikel 7 van de grondwet van 1830 vermeldde het Nederlands als de volks- en officiële taal voor alle delen van het toenmalige koninkrijk die niet Frans- of Duitstalig waren.

³⁴ De Nederlandse wetgever houdt er niet van talen bij hun naam te noemen. Toen in 1937 voor het eerst een mogelijkheid werd geschapen om in het onderwijs enige aandacht aan het Fries te besteden, werd verhullend gesproken over 'een streektaal'.

³⁵ Zie Beheydt (1995: 21).

³⁶ *Volgens een besluit van het Voorlopig Bewind van 16 november 1830 was het Frans dan ook de enige officiële taal voor wetten en besluiten.* (Alen & Ergéc 1944:6).

³⁷ Bij een decreet van 10 december 1973, gepubliceerd in *Belgisch Staatsblad* 1974, 5038.

Brussels Hoofdstedelijke Gewest (art. 3). Artikel 4 introduceert daarnaast vier taalgebieden waarvan de grenzen niet dan bij wet kunnen worden gewijzigd of gecorrigeerd. Die taalgebieden zijn het Nederlandse taalgebied, het Franse taalgebied, het tweetalige Brussels Hoofdstedelijk Gewest en het Duitse taalgebied.³⁸

De werkgroep zag in meerderheid geen reden te adviseren dat in de grondwet van Nederland de dominante status van het Nederlands vermeld zou moeten worden. Er werd gesteld (i) dat wat vanzelf spreekt en geen probleem is, niet bij wet geregeld hoeft te worden, (ii) dat de verschillen in wetgeving diepgaande verschillen reflecteren in de opbouw van de Nederlandse en de Belgische staat, (iii) dat het hier niet gaat om verschillen die kunnen leiden tot desintegratie in die zin dat een gescheiden ontwikkeling van de taal in Nederland en in België erdoor bevorderd zou worden.³⁹

Nederland dat - anders dan België - het *Europees Handvest voor regionale talen of talen van minderheden* ondertekend heeft, en geratificeerd, heeft het Fries voorgedragen voor de uitgebreide bescherming die geboden wordt door artikel drie daarvan. Onder artikel twee, dat minimale verplichtingen oplegt en eerder bescherming biedt tegen discriminatie dan bevordering of erkenning op wezenlijke schaal, heeft Nederland aangemeld: de Nedersaksische dialecten, het Limburgs, de talen van de Roma en het Jiddisch. De actievere bescherming voor het Fries geldt niet voor het hele

³⁸ Het in de Grondwet erkende Duitse taalgebied bestaat uit de negen Duitstalige gemeentes van de regio's Eupen en St. Vith, die gelegen zijn binnen het Waalse Gewest. Het Duits in deze twee Oost-kantons geniet een hoge mate van bescherming. Het zijn gebieden die Duitsland bij de Vrede van Versailles na de Eerste Wereldoorlog als herstelbetaling aan België af heeft moeten staan. Vormen van Duits en ook van Luxemburgs die gesproken worden in Oud-België, dat wil zeggen in gebieden die al sinds de jaren dertig jaren van de negentiende eeuw deel uitmaken van België, zijn kariger bedeeld met erkenning en gebruiksmogelijkheden. De vormen van het Luxemburgs, die gesproken worden in en rond Arel (Arlon), direct ten westen van het Groothertogdom Luxemburg, genieten sinds 1990 voor het eerst enige erkenning. Hetzelfde geldt, eveneens binnen Wallonië, waar een Raad voor Regionale Talen bestaat, voor Waalse taalvormen (Wallon) als het Champenois, het Lotharings (Lorrain), het Picardisch (Picard) en het Gaums (Gaumois). De Belgische staat heeft het *Europees Handvest voor regionale talen of talen van minderheden* nog niet ondertekend. Worden Champenois, Lotharings, het Picardisch en Gaums gezien als dialecten van het Frans, dan komen zij niet in aanmerking voor bescherming of bevordering krachtens artikel 2 van het *Handvest*. Worden zij beschouwd als vormen van een van het Frans losstaande Langue d'Oïl - dan weer wel.

³⁹ Zie de laatste alinea van paragraaf 1.2 van dit rapport.

Nederlandse grondgebied, is dus niet extra-territoriaal, maar is gebiedsgebonden.

De werkgroep spreekt zich uit voor een principiële gelijke opstelling bij het aanvaarden van verplichtingen ten aanzien van regionale en minderheidstalen in het kader van het Europees handvest, en voor gelijkgestemd en waar mogelijk gecoördineerd handelen wanneer het gaat om de bevordering van de status en - indien van toepassing - de acquisitie van de betrokken taalvormen.⁴⁰

De werkgroep beveelt aan:

(2) dat de Taalunie onderzoekt of het mogelijk en wenselijk is gecoördineerd en in Europees verband ernaar te streven dat voor allochtone minderheidstalen een bescherming wordt geëffectueerd die vergelijkbaar is met de bescherming die door het Europees Handvest voor regionale talen of talen van minderheden wordt geboden aan autochtone niet-dominante taalvormen.

In de primair Nederlandstalige gebieden is de erkenning van gebarentaal sterk achtergebleven bij die van andere inheemse taalvormen.⁴¹ Omdat gebarentalen volwaardige communicatiemiddelen zijn met structuren die beschreven kunnen worden in dezelfde of vergelijkbare termen als talen die primair gesproken worden, en omdat de varianten van gebarentaal die in Nederland en in Vlaanderen gebruikt worden, voorkomen in symbiose met geschreven Nederlands, meent de werkgroep dat de Taalunie haar zorgen ook tot de betrokken taalvormen en groepen van Nederlanders en Vlamingen zou dienen uit te strekken.⁴²

De werkgroep beveelt aan:

*(4) dat de Taalunie zich sterk maakt voor hen die zich bedienen van Nederlandse en Vlaamse gebarentalen, onder meer door zich in te zetten voor officiële erkenning van deze taalvormen door de Nederlandse en Belgische overheden.*⁴³

⁴⁰ In antwoord op kamervragen is door de Nederlandse minister De Vries en door staatssecretaris Van de Ploeg toegezegd dat toekomstige verzoeken voor onderbrenging van taalvormen onder de beschermende of bevorderende werking van het *Handvest* aan de Nederlandse Taalunie zullen worden voorgelegd (Tweede Kamer, Vergaderjaar 1999-2000, *Aanhangsel van de Handelingen* 1053, p. 2381).

⁴¹ Achtergebleven bij bijvoorbeeld Finland, Oeganda, Zweden en Zwitserland.

⁴² Zie *Rapport van de Commissie Nederlandse gebarentaal*.

⁴³ De aanbevelingen worden hier opgevoerd met de nummers die zij toebedeeld hebben gekregen in paragraaf 0.2.

2.2 Media en consumentinformatie

De werkgroep stelt vast dat het Engels een grote rol speelt in reclameboodschappen die door de TV vooral in Nederland worden uitgezonden. De werkgroep meent dat personen die alleen het Nederlands machtig zijn in Nederland en in Vlaanderen in de publieke sfeer nergens buitengesloten mogen zijn. Recent onderzoek laat verder zien dat het gebruik van Engels in reclameboodschappen voor de Nederlandse TV door het kijkerspubliek maar weinig geapprecieerd wordt, terwijl de boodschap vaak niet overkomt.⁴⁴

De omgang met taal en talen binnen het publieke bestel, of het nu gaat om het Nederlands of om al dan niet ondertitelde andere talen, heeft een belangrijke voorbeeldfunctie. Gezien hun normstellende functie en hoge kijk- en luisterdichtheid acht de werkgroep het van groot belang dat de redacties van veelbekeken en veelbeluisterde nieuwsprogramma's veel aandacht blijven besteden aan de wijze waarop zij met het Nederlands omgaan.

De werkgroep beveelt aan:

(8) dat de Taalunie het ertoe leidt dat het beleid ten aanzien van het gebruik van het Nederlands in het publieke bestel in Nederland en in Vlaanderen op elkaar wordt afgestemd.

⁴⁴ Ter illustratie: volgens Gerritsen (e.a.) (2000) gaf 80 procent van een groep van ondervraagden aan in het Engels gestelde reclameboodschappen te begrijpen, terwijl haar onderzoek leerde dat niet meer dan 32 procent van hen dat ook daadwerkelijk deed. Jongeren scoorden hoger (47 %) dan ouderen (25 %), en hoger opgeleiden hoger (63 %) dan laagopgeleiden (12 %). Werden Engelstalige mededelingen niet alleen gesproken, maar ook als tekst getoond, dan steeg het percentage begrijpers tot 50 procent. Gerritsen, e.a., halen, ter relativering van hun uitkomsten, een studie uit de VS van 1982 aan die aangaf dat in de VS toentertijd tussen de 22 en de 34 procent van de onderzochte kijkers reclameboodschappen voor de TV sowieso niet begreep. Gerritsen (1999: 45) geeft aan dat in een groep van door haar onderzochte TV-commercials waarin Engels gesproken werd, het daar bezigde Engels voor 2 procent kon worden aangemerkt als Brits Engels, voor 25 procent als Amerikaans Engels, en voor de rest als Nederlands Engels. Gerritsen interpreteert het aanbieden van Nederlands Engels als een handreiking aan beoogde kopers: Nederlands Engels is relatief gemakkelijk te verstaan, en - bijvoorbeeld bij vragen over de toonbank - relatief gemakkelijk te reproduceren.

Ten aanzien van consumentenvoorlichting en productinformatie heeft de werkgroep vastgesteld dat de overheden in Nederland en Vlaanderen niet geheel gelijke standpunten huldigen. De werkgroep neemt de Vlaamse positie over en beveelt aan:

(9) dat de Taalunie erop aandringt dat informatie en handleidingen bij producten die in Nederland, Vlaanderen en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest in de detailhandel verkocht worden, altijd tenminste in het Nederlands verstrekt worden.

De achterliggende argumentatie is principieel en pragmatisch. Principieel omdat, aangezien het Nederlands de dominante taal is in Nederland en in Vlaanderen, niemand die alleen die taal kent buitengesloten mag zijn bij mededelingen die aan het algemene publiek zijn gericht. Pragmatisch omdat in Nederland ongeveer 36 procent van de volwassenen die Nederlands als eerste of als tweede taal beheersen in Nederland - en in België als geheel ligt dat cijfer nog iets hoger - problemen heeft met het doorgronden van eenvoudige documenten zelfs als die in het Nederlands gesteld zijn.⁴⁵ Het is van belang dat ook hier niet alleen marktoverwegingen, of een ministerie als dat van Economische Zaken de doorslag geven.

2.3 Talen van instructie in het primaire en secundaire onderwijs

2.3.1 De Vlaamse en de Nederlandse praktijk

In deze paragraaf zal voornamelijk sprake zijn van tweetalige praktijken in het onderwijs. Hoewel voor Vlaanderen wettelijk is vastgelegd dat het Nederlands er de exclusieve voertaal is in het onderwijs, zijn er wel degelijk uitzonderingen op die regel. In Nederland is de taal van instructie meestal ook het Nederlands, ook al zijn er - en in sterkere mate dan in Vlaanderen - de nodige uitzonderingen.

De uitzondering die wordt gevormd door Europese en internationale scholen, die zowel in Nederland als in Vlaanderen voorkomen, is door de werkgroep buiten beschouwing gelaten.

De verschillen tussen Nederland en Vlaanderen lijken - als er alleen naar regelingen gekeken wordt - groter dan ze in werkelijkheid zijn. Belangrijke verschillen zijn (1) het voorkomen van enige tientallen tweetalige (Engels-Nederlandse) scholen voor voortgezet onderwijs in

⁴⁵ SCP (2000: 475).

Nederland en (2) de grotere verspreiding van het OALT (Onderwijs in Allochtone Levende talen) in Nederland dan die van het OETC (Onderwijs in Eigen Taal en Cultuur) in Vlaanderen.

De werkgroep liet uitgebreid een aantal sectoren van de Nederlandse en Vlaamse onderwijspraktijk de revue passeren waarin andere talen dan het Nederlands voertaal zijn of kunnen zijn. Er werd gesproken over:

(i) De status van het Fries in de provincie Friesland als taal van instructie, en ook als vak.

(ii) Het Nederlandse OALT: (a) ondersteunend in groep één tot en met vier van de basisschool (als hulptaal) en (b) voor kinderen van groep een tot en met acht van de basisschool als autonoom vak buiten het curriculum (waarbij deze tweede vorm in de praktijk vooralsnog moeilijk te verwezenlijken lijkt). Het Vlaamse OETC, dat omdat het niet strookt met de letter van de wet, nog steeds experimenteel genoemd moet worden en de Brusselse Foyer-projecten waarin scholen twee- of drietalig onderwijs verschaffen, onder andere in het Turks of het Arabisch.

(iii) Tweetalige scholen, meestal Engels-Nederlands, waarin ook voor zaakvakken stelselmatig aan Nederlandstalige leerlingen in het Engels onderwijs wordt gegeven.

(iv) Scholen in regio's grenzend aan Duitsland en Wallonië, waar een deel van het programma wordt verzorgd door docenten van de andere zijde van de grens die dat onderwijs in hun eigen taal geven. Dergelijke scholen worden vaak ook bezocht door leerlingen van wie de eerste taal de taal van over de grens is.

De werkgroep heeft uitvoerig van gedachten gewisseld over het derde van de hierboven opgesomde onderwerpen - zie de volgende paragraaf.

Ten aanzien van het OALT-onderwijs is de commissie niet bij voorbaat ongelukkig met het principe van de huidige Nederlandse regelgeving waarin, in het basisonderwijs, het Nederlands de primaire taal van instructie is, terwijl allochtone talen als hulptaal worden gebruikt en als buitencurriculair vak worden onderwezen. Dat een en ander in de praktijk minder soepel verloopt - dat wil zeggen dat de hulptaalbenadering onder de maat blijft en OALT als vak nauwelijks van de grond komt - acht de werkgroep een reden tot zorg en een punt van aandacht voor de overheid.

Geconstateerd is dat het experimentele OETC onderwijs in Vlaanderen, waarbij andere talen als instructietaal bij zaakvakken worden gebruikt, vrij beperkt is van reikwijdte.

De werkgroep juicht de ontwikkeling van op reciprociteit gebaseerde experimentele scholen met beperkt tweetalig onderwijs in

grensregio's toe. Recent is daar ook het informatienetwerk CICERO voor geschapen.

Zoals in de volgende paragrafen zal worden aangegeven, is de werkgroep van mening dat in Nederland de opkomst van het Engels als taal van instructie in het onderwijs nauwlettend gevolgd en op enige punten gereguleerd zou moeten worden. Aan de andere kant is de werkgroep het eens met Van de Craen (1995) wanneer die meent dat het talenregime in het onderwijs van het gefederaliseerde en internationaliserende België toe is aan enige verandering.⁴⁶ Angstvallig protectionisme in het onderwijs kan er immers toe leiden dat jonge professionelen met minder communicatieve vaardigheden worden toegerust dan zij nodig hebben om zich vrijelijk binnen een Europa zonder binnengrenzen te kunnen bewegen.

2.3.2 Engels als taal van instructie

Naast Nederlands-Friese tweetalige scholen bestaan er in Nederland ongeveer veertig tweetalige scholen waarin het Nederlands en een vreemde taal als instructietaal worden gebruikt. Het gaat vooral om Engels-Nederlandse scholen, de uitzondering betreft het Europacollege in Enschede, dat werkt met Duits als instructietaal. De tweetalige scholen worden opgezet met steun van het ministerie van OCenW zonder dat er overigens sprake lijkt te zijn van duidelijk beleid.

Terwijl het mogelijk nuttige maatschappelijke effect van een tweetalige opleiding de werkgroep duidelijk was, rezen er ook enige vragen. De indruk bestaat dat deze tweetalige scholen vooral bezocht worden door kinderen van de elite. De werkgroep beveelt onderzoek aan, en denkt daarbij aan de volgende vraagstellingen:

- (i) Wat is het sociale effect van dergelijke scholen, in termen van elitevorming en tweedeling (inclusie en exclusie)?
- (ii) Zijn de scholen algemeen toegankelijk?
- (ii) Bestaat de mogelijkheid dat er een elitegroep ontstaat die op een aantal zaakvakken die in het Engels onderwezen zijn, zich niet vaardig in het Nederlands zal kunnen uitdrukken? Met andere woorden, kan

⁴⁶ *The creation of a federal state in recent years has led to an ambiguous attitude. On the one hand, regional identity is stressed, while on the other hand, the importance of European unity is not ignored. As has been pointed out language education is regulated by language laws. In some cases these laws hamper language teaching. For instance, it is impossible to organise language classes in infant schools because it is against the law. As a result, bilingual schools are hard to find. Traditional thinking with respect to attitudes vis-à-vis French and Dutch should be put aside in favour of a more open attitude* (Van de Craen 1995: 7.1.3).

er hier sprake zijn van functieverlies van het Nederlands? Zo ja, is dat een probleem, en voor wie is dat zo?

(iii) Hoe wordt de kwaliteit van de taal van instructie gegarandeerd?

(iv) Is er, gezien de huidige situatie waarin vrijwel alleen het Engels als de andere taal voorkomt, behoefte aan meer variatie met betrekking tot andere talen van instructie dan het Nederlands?

De werkgroep beveelt aan:

(6) dat de Taalunie bevordert dat de situatie rond tweetalige HAVO- en Vwo-scholen in Nederland waar naast of in plaats van het Nederlands het Engels als instructietaal wordt gebruikt, in kaart wordt gebracht en dat de praktijk en de effecten van die scholen worden onderzocht.

Wanneer een dergelijk onderzoek wordt verricht, kan antwoord gegeven worden op vragen als hierboven. Dan ook zal kunnen worden vastgesteld (i) welke maatregelen kunnen worden genomen om eventuele negatieve effecten weg te nemen, (ii) of de verdere toename van dergelijke scholen afgeremd dan wel gestimuleerd dient te worden en (iii) of het aanbeveling verdient ervoor te ijveren dat dergelijke scholen ook in Vlaanderen tot de mogelijkheden gaan behoren.

2.4 Taal van instructie in het hoger onderwijs

Het Nederlands is in Nederland de taal van instructie en van de examens in het hoger onderwijs (art. 7.2 van de WHW, de *Wet op het Hoger Onderwijs en het Wetenschappelijk Onderzoek*, 8 oktober 1992). Krachtens amendementen ingediend door het parlement zijn diverse uitzonderingen mogelijk. In Vlaanderen is, volgens artikel 61 van het *Decreet betreffende de universiteiten in de Vlaamse Gemeenschap* en volgens artikel 53 van het *Decreet betreffende de Hogescholen in de Vlaamse Gemeenschap*, het Nederlands de onderwijs- en de bestuurstaal in universiteit en hogeschool.⁴⁷

De werkgroep stelt vast dat in het hoger onderwijs in Nederland het Engels als middel van instructie sterk is opgekomen. Dat geldt niet alleen voor de Landbouwhogeschool, voor Nijenrode, voor - bijvoorbeeld - IHE-Delft, en voor de technische hogescholen;

⁴⁷ In beide decreten staan uitzonderingen gemeld en ook de regel dat voor bepaalde groepen van studenten geldt dat zij hun programma's zo kunnen kiezen dat zij tot ten hoogste twintig procent van het onderwijs in een andere taal dan het Nederlands volgen.

ook de traditionele universiteiten bieden complete onderdelen van het reguliere programma in het Engels aan, terwijl postdoctorale programma's bijna standaard in het Engels verzorgd worden. In de editie 2001-2002 van de studiewijzer *Study in the Netherlands: Courses and Study Programmes in English* die uitgegeven wordt door de Nuffic in Den Haag, staan in totaal meer dan vijfhonderd kortere en langere programma's die van a tot z in het Engels gegeven worden.⁴⁸

Soms gaat het de universiteiten en hogescholen om dienstverlening aan buitenlandse studenten, die meestal het Nederlands niet genoegzaam kennen om er college in te kunnen volgen, vaak ook is er de onderliggende gedachte dat Nederlandse studenten voorbereid moeten en willen worden op een werkring in het buitenland, of anders wel in een geïnternationaliseerde omgeving. De Nederlandse universiteiten, die bij de internationalisering van hun onderwijs sterk leunen op de Nuffic, gaan ervan uit dat hun studenten genoeg Engels beheersen.⁴⁹ De keuze voor het Engels, de voertaal bij uitstek van de meeste takken van wetenschap en van internationals, is een pragmatische. Dat een groot deel van de wetenschappelijke literatuur die in Nederland geschreven wordt, en dat ook een aanzienlijk deel van de tekstboeken die er aan studenten worden voorgeschreven, Engelstalig zijn, heeft al even pragmatische redenen. Wetenschap kent - als het goed is - geen grenzen en gedijt optimaal wanneer de wereldtop samenwerkt; uitgeverij bestrijken het liefst zo groot mogelijke markten.⁵⁰

⁴⁸ De programma's worden in de inleiding van de studiewijzer - deels overlappend - gerubriceerd (Nuffic 2000: 29). Meer dan 50 programma's zijn te vinden voor de gebieden: rechten (55), natuurwetenschappen (63), wiskunde (64), medicijnen (64), ingenieursopleidingen (71), architectuur, stad- en regio-ontwikkeling (75), land-, bosbouw en visserij (81), transport en communicatie (88), toerisme en vrije tijd (88), massacommunicatie en informatica (90) en milieuwetenschappen (93).

⁴⁹ Een citaat uit Nuffic (2000:15) waarvan een opmerkelijk onderdeel door ons vet is afgedrukt): *The more than 500 international courses named in this booklet are conducted entirely in English. Because of the courses' fast pace and advanced level, it is essential that all students understand, speak, read and write English well. Nowadays there are also many foreign students enrolling in regular degree programmes, where it is becoming increasingly possible to receive instruction and do your own work in English. This is only true for the later years, however. The language of instruction in the first year of regular programmes will generally be Dutch. For this reason, it is easier for foreign students to come to the Netherlands at a later stage in their studies or to enrol in one of the international study programmes, where the language of instruction is English from start to finish. Dutch students are becoming also accustomed to speaking English and most will switch to English any time there is a foreign student in their project group, even if that student learned to speak some Dutch before coming to the Netherlands.*

⁵⁰ Een interessant Duits perspectief op deze materie biedt Ammon (1998).

In Vlaanderen wordt aan hogescholen maar zeer weinig gebruik gemaakt van een andere taal dan het Nederlands als taal van instructie. Aan de Vlaamse universiteiten ligt de situatie anders. Er zijn daar ook postdoctorale opleidingen die compleet in het Engels of in het Frans gegeven worden; Leuven biedt al sinds de jaren zeventig Engelstalige programma's en studeert nu op uitbreiding van die mogelijkheden binnen de mastersfase.⁵¹

De invoering van de bachelor-master-structuren in het Nederlandse hoger onderwijs, die plaats zal vinden tussen 2001 en 2006, heeft als belangrijk oogmerk het leveren van een bijdrage aan internationalisering en Europese harmonisering van opleidingen en diploma's. De minister van onderwijs heeft dat in zijn notities over deze nieuwe structuren benadrukt, evenals de noodzaak dat een aanzienlijk deel van het onderwijs in het Engels gegeven moet worden. De colleges van bestuur van de Nederlandse universiteiten en hogescholen hebben weinig moeite gehoor te geven aan deze oproep van de minister. Zij worden afgerekend op studentenaantallen en ontwikkelen daarom graag programma's die zowel door binnenlandse als door buitenlandse studenten aantrekkelijk gevonden worden.⁵²

Binnen de werkgroep wordt bij een verdere, ongecontroleerde opmars van het Engels als taal van instructie in het hoger onderwijs en als taal van de wetenschap een functieverlies voor het Nederlands voorzien. Dat functieverlies zal bovendien naar de mening van de werkgroep gepaard gaan met een verlies aan prestige. De werkgroep voorziet dat, als er geen gericht beleid wordt ontwikkeld, niet alleen de status en het prestige van het Nederlands, maar ook - gezien

⁵¹ Gedetailleerde gegevens voor afzonderlijke instellingen zijn te vinden in het rapport *Het gebruik van het Engels in het hoger onderwijs* van de Commissie cultureel verdrag Vlaanderen-Nederland (2001).

⁵² Aan de Nederlandse universiteiten worden zowel de talen van instructie als de talen die als vak worden onderwezen, op pragmatische grondslag gekozen: de idealen die ten grondslag liggen aan het mandaat van de Taalunie of aan de veelgeuite wens het veeltalige en multiculturele karakter van de Europese Unie behouden te zien, zijn geen drijfveren van bestuurscolleges, die afgerekend worden op studentenaantallen. Globalisering staat hoger op de agenda van aanbieders en afnemers van onderwijs, getuige ook het feit dat er relatief veel studenten zijn te vinden aan Nederlandse universiteiten voor mondiaal belangrijke talen als Russisch, Indonesisch, Japans en Chinees - meer dan voor talen die in de EU officieel zijn, maar daarbuiten minder meetellen, getuige de volgende studentenaantallen voor het studiejaar 1997/8: Engels: 1827; Nederlands: 1766; Frans: 673; Duits: 399; Spaans: 333; Russisch: 302; Italiaans: 225; Arabisch/Perzisch/Turks: 180; Japans: 166; Chinees: 155; Scandinavische talen 132; Indonesisch: 72; Modern Grieks: 44; Portugees: 38; Fins-Oegrische talen: 23; Koreaans: 19; Fries 4.

deficiënties in de kennis van het Engels bij docenten en/of studenten - de kwaliteit van het onderwijs en van de examens in het geding zal zijn.

De werkgroep acht het gewenst dat de taal van instructie en examinering tijdens de bachelorfase in principe het Nederlands is en dat ernaar gestreefd wordt dat er zeker in de beginfase van de bachelorstudie gebruik kan worden gemaakt van inleidende handboeken die in het Nederlands geschreven of naar het Nederlands vertaald zijn. In protocollen kunnen minimale verplichtingen worden overeengekomen.⁵³

Huldigt de werkgroep ten aanzien van de bachelorfase een tamelijk principieel standpunt, ten aanzien van de masterfase is het standpunt van de werkgroep pragmatischer. De werkgroep heeft er begrip voor dat, waar dat doeltreffend is, de taal van instructie in de masteropleidingen een andere is dan het Nederlands, waarbij het in Nederland meestal om het Engels zal gaan en in Vlaanderen om het Engels of het Frans. De werkgroep meent wel dat masterprogramma's die zich inhoudelijk richten op de Lage Landen en op Nederlands-gerelateerde onderwerpen en programma's die studenten opleiden tot uitoefenaars van beroepen die hen op dagelijkse basis in contact zullen brengen met Nederlandstalige burgers, tenminste in het Nederlands gegeven dienen te worden.

De werkgroep meent dat een aanpak als hier geschetst zowel principieel als pragmatisch is: er wordt enerzijds gekozen tegen functieverlies voor het Nederlands, terwijl aan de andere kant tegemoet gekomen wordt aan de behoeften van de student die, eenmaal afgestudeerd, in een wereld die steeds minder grenzen zal kennen, zijn weg zal moeten vinden.

De werkgroep beveelt aan:

(7) dat de Taalunie er bij de betrokken overheden op aandringt dat het Nederlands in principe de voertaal is bij alle bacheloropleidingen aan de instellingen van hoger onderwijs binnen het primair Nederlandstalige gebied; uitzonderingen dienen niet dan beperkt mogelijk te zijn en in protocollen te worden vastgelegd;

en

⁵³ Het gaat er in de eerste plaats om dat de taal van instructie, van de docent-student interactie, van werkstukken en scripties en van de examens in principe het Nederlands is; uitzonderingen zullen vooral specifieke talen- of landenstudies betreffen. Worden er al anderstalige bachelorstudies ingericht voor studenten van elders, dan mogen die niet ten koste gaan van het aanbod van diezelfde studies in het Nederlands.

dat de Taalunie er op aandringt dat mastersopleidingen die inhoudelijk de Lage landen raken en/of die voorbereiden op beroepen die een sterke mate van contact met Nederlandstalige burgers inhouden, in elk geval volledig in het Nederlands gegeven worden.

Bij een dergelijke aanpak hoort flankerend taalbeleid en - er wordt immers gekoerst naar een open Europese onderwijsruimte - internationaal overleg en internationale afstemming. Er is een voorbereidingstraject nodig dat liever vandaag dan morgen zou moeten beginnen. De docenten aan onze instellingen van hoger onderwijs die dat nodig hebben, dienen bijgeschoold te worden in het Engels of in een andere vreemde taal waarin zij onderwijs zullen geven in de masteropleidingen. Studenten dienen tijdens hun bacheloropleidingen zich verder, productief en receptief en schriftelijk zowel als mondeling, te bekwamen in het Engels, of in een andere taal die zij in hun verdere studie of in hun professionele leven nodig zullen hebben.

De werkgroep beveelt aan:

(5) dat de Taalunie bevordert dat op het stuk van taal van instructie in het tertiair onderwijs toegewerkt wordt naar meer overeenstemming tussen de Nederlandse en Vlaamse praktijk. Daarvoor dient de situatie in Nederland en in Vlaanderen nauwkeurig en in vergelijkend perspectief in kaart te worden gebracht.

3 De status van het Nederlands in de Europese instituties

Bij dit onderwerp, dat in de literatuur en het publieke debat veel aandacht krijgt, heeft ook de werkgroep lang stil gestaan, zonder nochtans op alle punten overeenstemming te bereiken. Over de uitgangspunten bestond geen onduidelijkheid. Voorop stond dat de burgers van Europa daar waar zij direct te maken hebben met instellingen van de Europese Unie, gebruik moeten kunnen maken van de officiële taal van hun keuze. Een ander belang van de Europese burgers, namelijk efficiënte Europese instellingen en werkbare en transparante regelingen, heeft ook sterk meegewogen. Het beleid dient daarom pragmatisch te zijn waar mogelijk en principieel alleen daar waar dat noodzakelijk is. Van effectieve beïnvloeding van beleid ten aanzien van werktaalregimes binnen Europese instellingen kan alleen sprake zijn wanneer samengewerkt kan worden met andere lidstaten.

3.1 Officiële talen

Vanaf het begin van het proces van de Europese eenwording zijn de officiële talen van de lidstaten, voor zover ze daarvoor door hun overheden zijn voorgedragen, officiële en werktalen van de EU. Aanvankelijk ging het om vier talen, Duits, Frans, Italiaans en Nederlands, en om zes staten, België, Duitsland, Frankrijk, Italië, Luxemburg en Nederland. Sinds 1995 telt de EU vijftien lidstaten en elf gelijkwaardige officiële talen die in principe ook allemaal werktalen zijn. Luxemburgs en Iers werden niet voorgedragen voor deze dubbele status. Het Iers en, als eerste en enige van de regionale of minderheidstalen van de EU, het Catalaans hebben daarnaast beperkte officiële status.⁵⁴

⁵⁴ Frankrijk, Duitsland, Italië, België, Nederland en Luxemburg stichtten in 1951 de Kolen- en Staalgemeenschap. In 1956 richtten diezelfde zes landen de Europese Economische Gemeenschap op en gingen zij ook samenwerken in Euratom. Bij de oprichting van de EEG is in verordening 1/58 van de Raad van Ministers, vastgesteld op 15 april 1958, neergelegd dat alle vier de officiële talen van de zes toetredende staten zowel officiële als werktalen zouden zijn. De Raad heeft de bevoegdheid taalregels voor Europese instellingen vast te stellen krachtens artikel 217 van het Verdrag van Rome. De toetredingen verliepen als volgt: 1956 - Frankrijk, Duitsland, Italië, België, Nederland, Luxemburg; 1973 - Groot-Brittannië, Ierland en Denemarken; 1981 - Griekenland; 1986 - Spanje en Portugal; 1995 - Oostenrijk, Finland en Zweden. Noorwegen had ook in 1995 toe zullen treden, maar koos op een laat moment er voor de tweede maal voor dat niet te doen. Zwitserland doet voorlopig weinig meer dan spelen met de gedachte over een mogelijk toetreden.

Ests, Hongaars, Pools, Sloveens en Tsjechisch maken in de eerste rij en Bulgaars, Lets, Litouws, Roemeens en Slowaaks, en wellicht ook Turks, in de tweede rij hun opwachting om zich bij het getal van de officiële talen van de EU te voegen. Zijn de desbetreffende landen eenmaal toegetreden, dan zullen er tenminste twee-entwintig officiële talen zijn. Draagt Malta het Maltees voor, treedt Noorwegen alsnog toe, en gaat Ierland meer werk maken van het Iers, dan worden het er wellicht vijfentwintig.⁵⁵

Langs wat voor meetlatten de elf officiële talen van de EU ook gelegd worden, stevast is het resultaat dat die talen ongelijk scoren, en dat het Nederlands vrijwel zonder mankeren de middenpositie inneemt tussen de vijf grote of zware talen, te weten Duits, Engels, Frans, Italiaans en Spaans, en de vijf kleine of lichte talen - en dat zijn dan dus Portugees, Grieks, Zweeds, Deens en Fins.⁵⁶ Je kunt je afvragen of het Nederlands de grootste van de kleine talen is, of de kleinste van de grote talen. Je kunt dat ook niet doen, want het leidt tot niets.⁵⁷

Op papier is er geen noodzaak tot dergelijke scholastiek: alle officiële talen zijn immers gelijk en gelijkberechtigd en de mantra dat een veeltalig en multicultureel karakter tot de wezenskenmerken van Europa behoort en tot een van zijn sterke punten, kan iedere Europese politicus ook in halfslaap moeiteloos produceren.⁵⁸ De dagelijkse

⁵⁵ Wordt Europa eerder een *Europe des régions* dan een *Europe des patries*, dan kunnen er zonder veel moeite nog een tiental officiële talen bijkomen, bijvoorbeeld Catalaans, Galicisch, Baskisch, Fries, Welsh, Schots Gaelic, Bretons, Sardijns, Saami en Roma.

⁵⁶ De volgorde waarin de talen hier zijn opgevoerd, is bepaald door hun aantallen moedertaalsprekers binnen de EU.

⁵⁷ Getalsmatig is het Nederlands overigens vooral de grootste van de kleine talen van de EU; zie Smeets (1999:384-5). Meten en tellen binnen alleen de EU volstaat niet: het Engels dankt zijn positie uiteraard eerder aan het economische, militaire en culturele overwicht van de VS dan aan cijfers die betrekking hebben op het Verenigd Koninkrijk; het Portugees heeft wereldwijd zo'n 170 miljoen sprekers, tegen niet meer dan een dikke tien miljoen in Portugal zelf; het meer gekende imago van het Zweeds dan dat van het Nederlands laat zich al helemaal niet getalsmatig onderbouwen. Vergelijk voor een aantal andere criteria Ammon (1996).

⁵⁸ Met dergelijke uitspraken worden verschillende zaken bedoeld en beoogd door uiteenlopende politici en instituties - als er überhaupt iets mee bedoeld wordt. Er is, om twee onschuldige voorbeelden te noemen, veel terminologische verwarring rond de term "minderheden" en in verschillende contexten wordt de term "minder gebruikte talen" nu eens voor de kleinere officiële talen van de EU gebruikt, dan weer voor de inheemse regionale of minderheidstalen. Voor politici die actief zijn op het nationale niveau houdt het actieve bevorderen van veeltaligheid vooral in het

praktijk laat overigens een ander beeld zien. Van een gelijke positie van de talen is geen sprake, wat vragen oproept waar antwoorden voor gevonden moeten worden.

3.2 De praktijk

Het Europees Parlement is, tijdens de plenaire zittingen, de trouwste gebruiker van de set van alle elf de officiële talen. Voor andere dan plenaire bijeenkomsten wordt vaak ad hoc, onder meer afhankelijk van de beschikbaarheid van tolken, een taalregime afgesproken. Het administratieve budget van het Europees parlement gaat voor meer dan de helft op aan tolk- en vertaaldiensten. Mamadouh (1995) meldt dat 48 procent van de leden van dat parlement toentertijd naast de moedertaal geen andere taal vloeiend beheerste.⁵⁹

Burgers die in contact treden met instellingen van de Europese Unie hebben het recht dat te doen in een van de elf officiële talen, of in het Iers of het Catalaans. Zij hebben bovendien recht op beantwoording in de door hen gekozen taal. Het Europese Hof van Justitie accepteert diezelfde talen tijdens zijn zittingen, wat niet wegneemt dat de rechters onderling meestal in het Frans delibereren. Al in 1958 was bepaald dat de instellingen van de Europese Gemeenschappen zelf mochten vaststellen welke talen in welke gevallen gebruikt zouden worden. Het Europees parlement heeft ooit aanbevolen dat Europese instanties ook het Baskisch en Galicisch, twee andere talen die in Spanje steeds meer status krijgen, zouden gebruiken in contacten met het Europese publiek (Mamadouh 1995: 54). Echter, omdat het de Raad van Ministers is die bindende uitspraken doet over talenregimes, waren de kansen voor het Baskisch en Galicisch voorlopig verkeken.

Binnen andere instellingen dan het Europees parlement wordt *altijd* met beperkte aantallen werktalen gewerkt, zij het dat einddocumenten die voor alle lidstaten bindend zijn, of voor iedere Europese burger justitiabel, zonder uitzondering in alle officiële talen

opkomen voor de positie van de eigen dominante taal en van - eventueel - andere officiële talen die getalsmatig nog sterker staan dan de eigen taal. Terwijl ook onze eigen overheden culturele diversiteit als een rijkdom belijden, wordt er vaak hardnekkig naar gestreefd de talige en culturele verschillen die er tussen Nederland en Vlaanderen bestaan, af te zwakken.

⁵⁹ In The Observer van zondag 18 maart meldt een Brits Europarlementariër dat: *the MEPs who can't speak English in Brussels have a "miserable time"*.

en meestal ook in het Iers gepubliceerd worden. Daarbij is het zo dat eindteksten doorgaans pas met een flinke vertraging beschikbaar komen in de officiële talen die laag in de pikorde staan.⁶⁰ Aan Europese ambtenaren kunnen, anders dan aan kandidaten voor de verkiezingen van het Europees parlement of aan leden van de Raad van Ministers, wel taaleisen worden gesteld, en binnen de burelen van de EU wordt over het algemeen gecommuniceerd in het Frans en het Engels en, in mindere, maar opkomende mate in het Duits.⁶¹ Als onderdeel van flankerend beleid dient ervoor gewaakt te worden dat voor ambtenaren de taaleisen niet te hoog worden opgeschroefd: *near-native* beheersing van werktalen mag wel geëist worden van een aanstaand Europees ambtenaar, *native* beheersing niet. Liggen de eisen te hoog, dan zouden er ongelijke kansen ontstaan voor ambtenaren in spe uit de verschillende lidstaten.

De Europese Commissie gebruikt in zijn vergaderingen Engels en Frans, in zijn persconferenties naast Frans tegenwoordig ook Engels. De Raad van Ministers maakt gebruik van Engels en Frans en - eventueel - van de officiële taal van het land dat voorzitter is.⁶²

Binnen de EU wordt - vergelijkenderwijs - een liberaal talenbeleid gevoerd. Opmerkelijk is dat de Europese Vrijhandelsassociatie alleen het Engels als werktal gebruikt, terwijl geen van de lidstaten die taal als officiële taal heeft. De Raad van Europa en de NATO houden het op Engels en Frans, de OVSE op Engels, Frans, Italiaans, Russisch en Spaans, maar in het veld vooral op Engels.⁶³ In

⁶⁰ Waarbij over de uiteindelijke bewoordingen van officiële teksten die binnen de Europese context in het Nederlands vertaald worden, overeenstemming moet worden bereikt tussen samenwerkende Vlaams-Belgische en Nederlandse deskundigen.

⁶¹ Willemyns & De Groot (1997: 266-7) citeren gegevens waaruit blijkt dat begin jaren negentig van de vorige eeuw de officiële communicatie tussen ambtenaren van EU instellingen voor negentig procent verliep in het Frans en het Engels, en dat de toenmalige resterende zeven talen het moesten stellen met niet meer dan tien procent. Terwijl die ambtenaren bij intern verkeer ongeveer twee maal vaker in het Frans dan in het Engels communiceerden, lagen de verhoudingen bij hun communicatie met de buitenwereld net omgekeerd. De Europarlementariërs maakten meer gebruik van het Engels dan van het Frans en gebruikten bovendien, uiteraard, veel meer dan de Europese ambtenaren de overige officiële talen.

⁶² Toen Finland onlangs voorzitter was, werden korte persberichten veelal ook in het Latijn verspreid.

⁶³ De Verenigde Naties gebruiken Engels, Frans, Spaans, Chinees, Arabisch en Russisch als werktalen, met alweer geprivilegieerde status voor Engels en Frans. Binnen het Gemenebest van Onafhankelijke Staten is het Russisch de enige werktal,

de internationale handel, het multinationale bedrijfsleven en de meeste takken van wetenschap is het Engels momenteel onbetwist de leidende taal. Ook in de wereld van de diplomatie, waar tot de tweede Wereldoorlog het Frans de suprematie had, is het Engels sterk opgekomen. Op Internet heeft het Engels zijn top achter zich en verliest het aan relatieve prominentie: terwijl tot voor enige jaren nog negentig procent van de *content* in het Engels werd aangeboden, wordt voor over enige jaren voorzien dat niet meer dan de helft van alle pagina's informatie bevat die in het Engels gesteld is, terwijl Internet en veel programmatuur steeds meer in andere talen benaderd zullen kunnen worden.

3.3 Problemen

De talenregimes zoals die door EU-instellingen worden gehanteerd zijn aan nogal wat kritiek onderhevig.

(i) Terwijl de gelijkheid van officiële en werktalen beleden wordt, is het in de praktijk zo dat er een verdeling is tussen talen die veel (Engels en Frans), talen die nog relatief vaak (Duits, Italiaans, Spaans) en talen die weinig gebruikt worden binnen en tussen de instellingen. Dat de Europese Commissie bij de ontwikkeling van systemen voor automatisch vertalen wel volledige financiële ondersteuning verleent voor de ontwikkeling van automatische vertaling tussen Frans en Engels, maar alleen partieel bijdraagt voor het betrekken van, bijvoorbeeld, het Nederlands, geeft nog eens extra aan dat deze verdeling tamelijk structureel is. Kortom, er zijn A- (Engels en eventueel Frans), B- (Frans en Duits en eventueel ook nog Spaans en Italiaans) en C-talen (de rest).

(ii) Terwijl de gelijkheid van de talen van Europa veel beleden wordt en er een groot aantal handvesten en conventies bestaat waarin gesteld wordt dat niemand op, onder meer, het stuk van taal gediscrimineerd mag worden, zijn de regionale en minderheidstalen van de EU in de Europese instellingen tamelijk onzichtbaar. Hierbij geven niet alleen getallen de doorslag: binnen de EU zijn er bijvoorbeeld meer mensen met Catalaans als eerste taal te vinden, dan er sprekers zijn van het Fins of het Deens.

(iii) Terwijl de kosten per Europese burger niet meer bedragen dan een euro of drie, is het toch een aanzienlijk deel van het

terwijl de meeste westerse multinationals het op Engels houden; dat doet ook de Nederlandse vestiging van de Franse oliemaatschappij *Elf Aquitaine*.

administratieve budget van de EU-instellingen dat opgaat aan hun tolk- en vertaaldiensten. Voor het Europees parlement gaat het om bijna zestig procent, voor het apparaat van de Europese Commissie om ongeveer 35 procent van het administratieve budget. Na de aanstaande uitbreidingen zullen, bij gelijkblijvend beleid, de kosten aanzienlijk hoger komen te liggen.

(iv) De praktijk van het tolken en vertalen in het Europees parlement verloopt niet altijd ideaal. Er moet voortdurend gewoekerd worden met tijd en ruimte en het duurt vaak lang voordat stukken vertaald zijn. Bij het tolken gaat de levendigheid van het debat verloren, terwijl bovendien sprekers geneigd zijn hun discours af te vlakken ter wille van de vertolking. Wordt er getolkt via tussentalen, dan zijn de nadelen des te groter. Na de aanstaande uitbreidingen zal het tolk- en vertaalapparaat, het grootste ter wereld, onder nog grotere druk komen te staan. Nieuwe technologieën kunnen op de korte termijn niet meer dan beperkt soulaas bieden. Overigens functioneren op dit moment ook de beperkte talenregimes, zoals bijvoorbeeld het voornamelijk tweetalige regime dat binnen de Commissie gehanteerd wordt, niet naar algemene tevredenheid.

3.4 Problemen op ruimere schaal

De uitbouw van de Europese Unie brengt met zich mee dat steeds meer zaken die ook Nederlandse en Vlaamse burgers aangaan, beslist worden in Europese gremia. Aan Europa is meer soevereiniteit overgedragen dan menig burger vermoedt. Des te erger is het dat Europa tegenover de burgers in sterke mate een eigen gezicht ontbeert en dat de burgers zich maar weinig bij dat Europa betrokken voelen. Aan het gebrek aan een eigen gezicht wordt onder meer bijgedragen door de afwezigheid van zaken als Europese politieke partijen, een duidelijke buitenlandse politiek, een duidelijke leiding en een duidelijk, efficiënt taalbeleid.⁶⁴

In veel lidstaten van de EU, bijvoorbeeld in Nederland en België, worden de burgers niet of nauwelijks geraadpleegd wanneer het gaat om deelname aan Europese instituties of beleid. De Brusselse besluitvormingsprocessen staan de burgers niet helder voor ogen en onttrekken zich ook aan directe controle. Het is niet in het belang van landelijke politici het grote gewicht van de Europese beleidsvorming

⁶⁴ Er zijn wel Europese partijen in het Europees parlement; dat zijn echter geen gebruikelijke partijen: de burger kan er niet voor kiezen en op vaderlandse bodem presenteren de leden van die partijen zich in de eerste plaats als leden van de nationale partijen waartoe zij ook behoren.

en van regelgeving op Europees niveau op de voorgrond te plaatsen. Enerzijds vermindert dat hun eigen ponteneur, anderzijds heeft het te maken met de aanwezigheid binnen Europa van stevig wat natiestaten die alleen schoorvoetend en liefst niet al te opvallend voor hun binnenlandse electoraat bereid zijn onderdelen van hun soevereiniteit in te leveren. Ook de pers - er is geen Europese pers - concentreert zich liever op het goed toegankelijke en relatief doorzichtige nationale niveau. Een en ander draagt er ook toe bij dat over Europa onevenredig veel negatief nieuws wordt gemeld.

Omdat veel Europese landen nog beheerst worden door de idee van *een staat, een volk, een taal*, en de dominante taal er dan vaak ook een zware symboolfunctie heeft, worden er in de lidstaten over het algemeen maar weinig discussies over taalbeleid gevoerd gericht op verhoging van efficiëntie bij communicatieprocessen in internationale context. Taal- en cultuurbeleid ligt, volgens het subsidiariteitsprincipe, bij de lidstaten, en zelfs weinig verplichtende opmerkingen over talen en taalbeleid zijn er in belangrijke documenten van Europese instellingen maar weinig te vinden.⁶⁵

Terwijl er aan de oppervlakte weinig gediscussieerd wordt over oplossingen voor talige problemen, worden daaronder de krachten gemeten. Witte & Van Velthoven (1998: 169-170) stellen: *Hoe meer de Unie groeit, des te duidelijker is het dat in de EG een taalstrijd gaande is. Het aantal werktalen kan er om praktische redenen niet eindeloos toenemen. De strijd tussen talen met een lagere internationale status en deze met een hoger internationaal prestige is dan ook nu al bezig. Dat de kleine talen het zullen moeten afleggen tegen de grotere, is voorspelbaar. De strijd zal dus tussen de grote talen, zoals het Engels, het Frans en het Duits gaan. (...) Vanuit zijn internationale positie, onder invloed van Amerika, is de positie van het Engels het sterkst, maar Frankrijk zal zich naar alle waarschijnlijkheid niet willen neerleggen bij dit ene communicatiemiddel. Vanwege de Europese hoofdstad Brussel mag het Frans zeker op steun rekenen. En of Duitsland, Italië en Spanje zich zomaar gewonnen zullen geven ten gunste van het Engels is eveneens maar de vraag. (...) Het Nederlands zit als middelgrote taal echter in een moeilijke positie. De strijd om binnen de Europese instellingen een volwaardige taal te blijven, zal hard zijn.*

⁶⁵ Artikel 22 van het handvest dat de Raad van de EU in december 2000 in Nice heeft aangenomen vraagt van de EU de culturele, religieuze en talige diversiteit van de Unie te respecteren, terwijl artikel 21 discriminatie op grond van taal of minderheidsstatus verbiedt. Dit alles moge niet ver gaan, artikel 22 vraagt wel om actie en dat is nieuw (*Contact Bulletin* 17/1). Het Verdrag van Maastricht had bijvoorbeeld al wel een cultuur-, maar nog geen taalparagraaf.

Wensen, richtlijnen en acties op het gebied van talenregimes en talenonderwijs die afkomstig zijn van Europese instellingen, reflecteren veel eerder een grootste gemene deler van de talenbelangen van een aantal grotere lidstaten van de EU en eerder de gevestigde belangen van tolken en vertalers dan heldere principes of tot in hun consequenties doorgevoerde pragmatische stellingnames.

De weinig eenduidige, weinig pragmatische en in hoge mate politiek correcte uitlatingen die de Europese burgers vanuit Brussel en Straatsburg bereiken over talige en culturele zaken leiden kennelijk niet tot groot vertrouwen op dat stuk. Terwijl onder de Nederlandse bevolking de steun voor de Europese eenwording in het algemeen relatief hoog is (SCP 2000: 15), geeft de Eurobarometer 51.0, van voorjaar 1999, volgens SCP (2000: 150) aan dat diezelfde bevolking in meerderheid geen voorkeur heeft voor Europees beleid inzake media, cultuur en onderwijs. Opvallend is dat de cijfers voor geheel België aanzienlijk hoger liggen dan voor Nederland.

Percentage onder de bevolking van 15 jaar en ouder met een voorkeur voor Europees beleid inzake

	NL	B	D	F	UK	DK	IT
<i>radio, TV, pers</i>	34	46	31	37	27	18	56
<i>cultuurbeleid</i>	33	38	30	35	32	13	58
<i>onderwijs</i>	30	37	28	27	18	19	56

Langs welke lijnen de Europese eenwording verder zal gaan, laat zich niet voorspellen. In de lidstaten wordt - binnen de tamelijk beperkte spraakmakende kringen die zich daarmee bezig houden - nogal verschillend gedacht over die verdere toekomst. Ondertussen lijkt er een consensus te bestaan onder veel nationale politici en zeker onder Europese topambtenaren, dat de EU zich zonder grote woorden en zonder veel volksraadpleging op pragmatische wijze verder dient te ontwikkelen.

Er zijn voorstanders van een Europa van vaderlanden en van een Europa van regio's. Gezien de politieke habitus en het niveau van economische ontwikkeling van de landen die binnenkort zullen toetreden ontstaat er in elk geval een Europa met verschillende snelheden, en zal de politiek eenwording eerder afgeremd worden dan versneld. Gezien de problemen die de toetredingen zullen opleveren voor de stabiliteit van de EU, is het meer dan waarschijnlijk dat de EU nog voor lange tijd een Europa van natiestaten zal blijven. De EU heeft, om instabiliteit op te vangen, baat bij het bestaan van grote, stabiele staten. Dergelijke grote staten - we denken allereerst aan Duitsland, Engeland en Frankrijk - hebben de neiging niet al te veel concessies te willen doen, en hun overheden lijken ernaar te streven een verenigd Europa in sterke mate te enten op het beeld en de

gelijkenis van de eigen natiestaat. Ook voor concessies op taalgebied is daarbij weinig ruimte.

3.5 Contacten van burgers met Europese instellingen

De werkgroep beveelt aan:

(10) dat de Taalunie bevordert dat er toegezien wordt op de naleving van bestaande regelingen die stellen dat daar waar de burgers direct met hun Europese afgevaardigden en met de Europese instellingen te maken hebben, alle officiële talen ook metterdaad werktalen dienen te zijn - ongeacht de kosten.

Alle eindteksten die justitiabel zijn en die de burgers dus formeel moeten kennen, dienen in alle officiële talen beschikbaar te zijn, en wel ongeveer tegelijkertijd. De keuze van de ene of de andere taal zou dus - anders dan nu het geval is - niet snellere of langzamere afhandeling van brieven en stukken, of publicatie van eindteksten mogen inhouden.

Daarnaast dienen ook in de plenaire bijeenkomsten van het Europees Parlement alle officiële talen gebruikt te blijven worden. Op deze manier kunnen de Europese burgers hun afgevaardigden direct controleren, hoeven er geen taaleisen aan kandidaat-leden van het Europees Parlement gesteld te worden en worden alle officiële talen van de EU op de plekken waar Europa en de burger elkaar direct raken, inderdaad gelijk behandeld. Het democratische gewin weegt hier op tegen de voorlopig nog niet door de informatie- en communicatietechnologie te verhelpen omslachtigheid van procedures, en tegen de kosten van het tolken en vertalen. De Nederlandstalige burgers zien hun taal dan op dezelfde wijze behandeld als de talen van anderstalige Europese burgers; er is maximale toegankelijkheid, er zijn in dit opzicht geen A- en B-talen en er zal geen sprake zijn van prestigeverlies.

3.6 Scenario's voor werktalenregimes binnen en tussen instellingen

De communicatie binnen en tussen de Europese instellingen, de contacten van die instellingen met vertegenwoordigers van nationale overheden, en de bijeenkomsten van leden van het Europees Parlement, anders dan in plenaire zitting bijeen, hebben gemeen dat

het gaat om communicatieve situaties waar burgers niet dan bij uitzondering bij aanwezig zullen zijn. Dientengevolge is het prestige van de verschillende talen in dergelijke situaties weinig in het geding en hoeft het talengebruik er niet vanuit een symbolisch perspectief gezien te worden. Ook de status en de vitaliteit van het Nederlands staan hier niet op het spel. De belangen van de Nederlandse en andere Europese burgers zijn in zoverre in het geding dat zij gebaat zijn bij een goed geregeld taalregime binnen de instellingen.

Ten aanzien van mogelijke taalregimes in de boven genoemde situaties heeft de werkgroep een aantal scenario's besproken. Bij die bespreking stond voor de werkgroep het pragmatische aspect voorop: het gaat om het goed functioneren van de instellingen tijdens zittingen waar de modale burger geen toegang heeft. Daarnaast was de werkgroep voorstander van regelingen waarbij tweedelingen tussen plus- en mintalen voorkomen worden. Ten slotte heeft de werkgroep zich er ook rekening van gegeven dat de EU zich niet ontwikkelt in een vacuüm, maar in een wereld waarmee ook contacten moeten worden onderhouden.

De volgende scenario's zijn besproken:

(1) *Laissez-faire*: er wordt afgewacht wat het resultaat zal zijn van het meten van de onderlinge krachten door de talen van de betrokken landen. Dit leidt ertoe dat de sterkste wint, of de sterkste winnen: er komt een of een beperkt aantal werktalen, wat binnen de instellingen zal leiden tot kostenbesparing en wellicht ook tot hogere doelmatigheid. Dit kan tegelijkertijd ook leiden tot het ontstaan van A- en B-talen. Wordt er geen flankerend beleid uitgezet, maar wel declaratief gereageerd, dan zullen de talen die hun status als werktaal ingeperkt zien aan prestige kunnen inboeten, wat – vooral als dat relatief grote talen betreft – tot aanzienlijke wrijvingen zal kunnen leiden.

(2) *Alle officiële talen worden in alle communicatieve situaties binnen de Europese instellingen ook permanent als werktaal gebruikt*. Deze optie is vanuit principieel perspectief buitengewoon correct: alle officiële talen worden namelijk gelijk behandeld. Ze brengt echter omslachtige communicatieve processen met zich mee en – zeker in de toekomst – hoge kosten. De werkgroep beschouwde deze optie als niet haalbaar.

(3) *Een toerbeurtsysteem*: alle officiële talen kunnen in de praktijk als werktaal gebruikt worden, maar, afhankelijk van de communicatieve situatie en de beschikbaarheid van tolk- of vertaalmodaliteiten, wordt

met wisselende, ad hoc af te spreken talencombinaties gewerkt, waarbij iedere taal wel eens aan de beurt komt.

Deze optie is aantrekkelijk doordat zij uitvoerbaar is met relatief beperkte middelen; ze lijkt behalve pragmatisch ook principieel juist, want er lijken geen winnaars of verliezer te zijn. In de praktijk zullen het echter vaak dezelfde talen zijn die aangeboden worden: de grote talen omdat die algemener gekend worden en bepaalde kleinere talen omdat de sprekers ervan niet al te meertalig zijn. Deze keuze zou vooral neerkomen op een continuering van de huidige praktijk, waarbij de beslissingen over vitale regelingen door de politiek worden overgelaten aan direct belanghebbende ambtenaren. Een ander nadeel van de huidige praktijk is dat de praktijk en de officiële regel niet met elkaar sporen.

- (4) *De keuze voor een beperkt aantal vaste werktalen, bijvoorbeeld:*
Engels en Frans;
Engels, Frans en Duits;
Engels, Frans, Duits, Italiaans en Spaans.

In een uitgebreide EU zouden een of meer talen uit Midden-Europa toegevoegd moeten worden, bijvoorbeeld, Pools, Roemeens en Turks.⁶⁶ Bij verdere uitbreiding van de EU zal de factor regionale spreiding steeds belangrijker worden; men zou dan kunnen vinden dat Duits, Frans en Engels wel erg dicht bij elkaar gesproken worden en kunnen gaan denken aan sets als Engels, Spaans, Pools en Turks.

Een regime waarbij ook het Nederlands zou horen tot een beperkte set van werktalen voor de communicatie binnen en tussen de instellingen werd - mede gezien de komende uitbreidingen van de EU - als onhaalbaar gezien. Dergelijke sets komen, voor zover de werkgroep bekend, ook niet voor binnen de EU-context.⁶⁷

Een beperkt aantal werktalen heeft als voordeel dat de kosten gedrukt worden en er duidelijkheid geschapen wordt; er hoeft alleen naar en van de werktalen vertaald te worden, wat het aantal talenparen drastisch vermindert. Er wordt echter een tweedeling

⁶⁶ Van Deense zijde is in de zeventiger jaren van de twintigste eeuw een regime voorgesteld met een beperkt aantal werktalen, waarbij, om communicatieve voordelen weg te nemen, bij contacten tussen ongelijkstaligen niemand zijn eigen eerste taal zou mogen hanteren (Van Els: 2000: 22). De werkgroep ziet, met Van Els, de voordelen van een dergelijk model, maar ziet dat model niet als een haalbare optie.

⁶⁷ Volgens Crystal (1997: 81) heeft *Yellowpage*, de vereniging van gele-pagina-uitgevers van de landen van de EU, naast Engels, Frans, Duits, Spaans en Italiaans, ook het Nederlands als officiële taal; *Yellowpage* wenst echter in het Engels aangeschreven te worden.

gecreëerd van groepen van A- en van B-talen. De Taalunie heeft zich al eens tegen dergelijke regimes uitgesproken.⁶⁸ Tegen een regime met alleen Engels en Frans is wel ingebracht dat dat zou kunnen leiden tot een aanscherping van de splitsing der zinnen tussen Noord- en Zuid-Europa.

(5) *De keuze voor één enkele werktaal*, en wel gedeculturaliseerd Engels.⁶⁹ Deze optie heeft een hoog pragmatisch gehalte: er is één voertaal en er hoeft alleen van en naar die ene taal vertaald en getolkt te worden. Alle talen op het Engels na, groot en klein, zouden dan in hetzelfde schuitje zitten. De voorstanders zien hier een model dat de relatieve positie van het Nederlands tussen de andere officiële talen van de EU niet aantast, wat gunstig zou zijn voor de status van het Nederlands.⁷⁰ Echter, Frankrijk en tegenwoordig waarschijnlijk ook Duitsland zullen zich verzetten en Britten en Ieren, althans al diegenen

⁶⁸ In het Meerjarenbeleidsplan 1998-2002 van de Taalunie staat, op pagina 5: *daarbij dient te worden gewaakt voor het insluipen van een vijftalenregime waarbij Engels, Frans, Duits, Spaans en Italiaans de vaste werktalen zijn.*

⁶⁹ Latijn en Esperanto, en mogelijke andere kunsttalen, worden door de werkgroep bij deze optie niet als serieuze alternatieven gezien. Het Latijn is *passé*, en zou alleen - wegens zijn morfologische complexiteit, en wegens de geringe mogelijkheden tot praktische oefening buiten formele leersituaties om - alleen door een elite goed aangeleerd kunnen worden, wat zou leiden tot even grote afstanden tussen leiders en bevolking als de afstand die heerste tussen bedienaren van het woord en gelovigen in de katholieke kerk. Het Esperanto heeft misschien nooit een faire kans gehad, maar de *window of opportunity* voor dit communicatiemiddel is duidelijk voorbij. Het Engels, zoals het binnen brede kringen voor internationale communicatie gebruikt wordt, is onderhand zo losgezongen van zijn oorspronkelijke verspreidingsgebied, dat daarmee ook een van de argumenten ten gunste van het Esperanto verder verzwakt is. Een andere verzwakking voor het Esperanto is zijn achteruitgang in Oost-Europa, en de opkomst in datzelfde gebied van het Engels en - in mindere mate - van het Duits.

⁷⁰ Er zijn vele redenen die bij het hanteren van een enkele werktaal in de richting van het Engels wijzen. Het Engels: (i) is de taal die het meest gekend wordt binnen de instellingen, (ii) is de taal die verreweg het meest wordt onderwezen aan de huidige generaties van jongeren in de EU, (iii) is in sterke mate gedeculturaliseerd, ofwel cultureel losgezongen van het Engelse moederland; (iv) is mede daarom ook een communicatiemiddel waarin het maken van fouten redelijk geaccepteerd wordt en tweede-taal-leerders zich relatief snel op hun gemak voelen; (v) is de taal die ook buiten het EU-gebied veel als contacttaal gehanteerd wordt tussen ongelijkstaligen; (vi) is momenteel de leidende taal in wetenschap, multinationals en in de wereld van de ICT.

voor wie het Engels de eerste taal is, worden bevoordeeld.⁷¹ Een ander punt tegen het Engels dat regelmatig wordt genoemd is dat het Engels, vanwege het idiosyncratische rechtssysteem dat in het Verenigd Koninkrijk wordt gehanteerd, minder geschikt zou zijn als enige taal van interne communicatie in juridische contexten.⁷²

De werkgroep aarzelde tussen de eerste en de vijfde optie, dat wil zeggen tussen een beleid van *laissez-faire* en het bewust streven naar het gebruik van niet meer dan een werktal in die situaties waarin de Europese burger geen partij is. Men meende dat het gebruik van één enkele werktal op die plaatsen waar de burgers niet direct tegenwoordig zijn verreweg de meest praktische oplossing is. De keuze voor het Engels is daarbij weer de meest pragmatische. Zou een gedeculturaliseerd Engels een belangrijke rol spelen binnen de EU-instellingen, dan zouden de andere dominante talen van de EU binnen die instellingen alle op dezelfde wijze worden behandeld. Het prestige van het Nederlands, dat op dezelfde manier zou worden behandeld als talen als bijvoorbeeld Duits, Frans en Spaans, zou door een dergelijke regeling niet aangetast worden. Echter, omdat een keuze voor een taal, welke dat ook is, altijd symbolisch zal worden uitgebuit, is de werkgroep uiteindelijk voorstander van de eerste optie met bijpassend flankerend beleid. Tot dat flankerend beleid dient onder meer te behoren de bescherming van het principe dat waar de Europese burger wel direct partij is alle officiële talen onverkort ook werktalen blijven, een beleid van onze overheden met betrekking tot het vreemdetalenonderwijs – met name voor aanstaande Europese ambtenaren – dat soepel inspeelt op wat komen gaat en waakzaamheid en actie wanneer in de hier ter discussie staande omstandigheden een regime dreigt te ontstaan met een onpraktisch groot aantal werktalen.

De werkgroep beveelt aan:

(11) dat de Taalunie bevordert dat voor het onderwerp 'werktalen binnen en tussen de instellingen van de Europese Unie' in samenwerking met instellingen die de belangen behartigen van andere taalgebieden van de EU, gestreefd wordt naar een pragmatische en ideologisch onbeladen oplossing, die bij voorkeur te bereiken is via een politiek van laissez-faire, oftewel the

⁷¹ Of juist niet, want zij zullen de zegeningen van meertaligheid minder gauw leren kennen. Ook op geliberaliseerde markten geldt dat afzet van waren gemakkelijker gaat wanneer de verkoper de taal van de klant spreekt.

⁷² De terminologie die het Engels geschikt maakt voor het weergeven van teksten die *Roman Law* weerspiegelen is al in sterke mate uitgewerkt – vooral in de binnen het EU-verband opgedane vertaalpraktijk.

policy not to have a policy, *van de zijde van de Nederlandse overheden, in combinatie met diligent flankerend beleid.*

3.7 Een lingua franca voor de EU?

De werkgroep ziet een mogelijk toekomstperspectief langs de lijnen van een pragmatisch uitpakkend *laissez-faire*-model, waarbij uiteindelijk het Engels als de enige werktal in alle instellingen van de EU, inclusief het parlement, zou overblijven. Daarbij zouden de markt en de Europese instellingen dan weliswaar zorg dragen voor tolk- en vertaalfaciliteiten naar en van alle officiële talen van de EU, maar zou toch ook uiteindelijk voor elke Europese politicus en ambtenaar en voor iedere zelfredzame en mobiele burger van de EU een goede kennis van het Engels onontbeerlijk zijn.

Moet er geanticipeerd worden op zo'n perspectief dan zou het raadzaam zijn toe te werken naar een ontmythologisering van taal, en, ook via een lang traject van voorbereiding, naar vreemdetalenonderwijs dat voorbereidt op goede receptieve en productieve beheersing van het Engels.⁷³ Mocht onomstotelijk duidelijk worden - zoals menigeeen, onder wie De Swaan (1998), meent - dat dit de situatie is waarop we afstevenen, dan zou het inderdaad de voorkeur verdienen dat proces op een gecontroleerde wijze te laten verlopen en daarbij lering te trekken uit de ervaring van andere veeltalige en multiculturele constellaties waarin, naast een lingua franca, de andere talen en bijbehorende culturen zich weten of proberen te handhaven.⁷⁴

Omdat binnen de Europese constellatie de strijd van het Frans om het behoud van zijn plaats naast het Engels opvallend aanwezig is, wordt de neiging aangewakkerd het Engels als de taal te zien die wel

⁷³ Volgens de laatste Eurobarometer (no. 54) meent 82 procent van de Nederlanders, 78 procent van de Spanjaarden, 66 procent van de Fransen, 64 procent van de Oostenrijkers en 62 procent (!) van de Ieren dat iedereen Engels zou moeten spreken. Verder zou 41 procent van de Europeanen op dit moment het Engels als tweede taal spreken.

⁷⁴ Het Standaard-Engels zal dan zijn plaats hebben te bepalen ten opzichte van het van de Engelse cultuur losgezongen Engels, waarmee de Europese partners aan de haal zullen zijn gegaan. Vergelijk ook Roche (1991: 145): *Luckily, it [English, RS] is a robust creature, able to absorb most of the punishment meted out to it, but there is the danger, that, by dint of overuse as a vehicular language, it may become colourless, odourless and flavourless. Mrs. Thatcher's fears of an identikit Europe are groundless but the threat of identikit English is real. This matters less for those for whom it is a second language than for those whose sole means of expression it is. [...] So the might of English in international affairs is not an unmixed blessing for those of us who learnt it at our mother's knee.*

eens als enige lingua franca over zou kunnen blijven niet alleen binnen Europa, maar ook mondiaal. De kansen voor talen als Spaans, Frans, Arabisch, Chinees, Hindi/Urdu om in grote gebieden als lingua franca overeind te blijven, zijn echter beslist niet verkeken.⁷⁵ Het Engels is overigens niet uitsluitend in opkomst: het hield op een officiële taal te zijn in Tanzania en Maleisië in 1967 en in Kenia in 1974; op Internet loopt - zoals al eerder is opgemerkt - het relatieve overwicht van het Engels sterk terug.

⁷⁵ De aanvoering door het Frans van de strijd tegen de Engelse overheersing lijkt vooral geïnspireerd door de wens achter die taal als tweede overeind te blijven. Het Spaans met zijn grote aantallen eerste-taalsprekers is momenteel sterk in opkomst.

4 De status van het Nederlands buiten Nederland en Vlaanderen

Het Nederlands als eerste taal in de wereld is in de werkgroep maar kort aan de orde geweest. Hieronder wordt eerst ingegaan op mogelijke behoeften van eerste-taalsprekers van het Nederlands die, afkomstig uit Nederland of Vlaanderen, zich elders in de wereld bevinden. Daarna komt de werkgroep te spreken over vormen van Nederlands die gesproken worden door groepen die inheems zijn in andere gebieden dan Vlaanderen en Nederland, en over het Afrikaans.

4.1 Het Nederlands als eerste taal van Nederlanders en Vlamingen buiten Nederland en Vlaanderen

Het wereldwijde web met miljoenen pagina's tekst in het Nederlands biedt aan Nederlandstaligen afkomstig uit Nederland en Vlaanderen een gemakkelijk toegankelijk middel, om met het Nederlands en Nederlandstaligen in contact te blijven en zo ook op de hoogte te blijven van ontwikkelingen met betrekking tot bepaalde registers van geschreven en gesproken Nederlands. Via de websites van het genootschap *Onze Taal* en de Taalunie kunnen Nederlanders buitengaats even snel op de hoogte zijn van ontwikkelingen rond het Nederlands als digitaal vaardigen in Nederland en Vlaanderen zelf.

De werkgroep kan zich voorstellen dat er op plaatsen buiten het primair Nederlandstalige gebied, gestimuleerd vanuit Nederland en Vlaanderen, voorzieningen gecreëerd worden ten behoeve van T1-sprekers van het Nederlands - wanneer daar behoefte aan bestaat. Het zou kunnen gaan om Nederlandstalige crèches, en om buitencurriculair onderwijs in en van het Nederlands voor leerlingen in primair en secundair onderwijs en in de volwasseneneducatie. Verder kan - buiten het verband van curricula - gedacht worden aan het onderhouden en stimuleren van de kennis van Nederlandse taal, cultuur en literatuur onder Nederlandse expats en hun kinderen. Tenslotte zou de behoefte nagegaan kunnen worden aan voorzieningen voor bejaarde emigranten die op hoge leeftijd soms sterk terugvallen op de taal van hun eerste socialisatie.⁷⁶ Wanneer er sprake is van taalbeleid dat eerder uitgaat van de behoeften van individuen dan van territorialiteitsbeginselen zullen, daar waar groeps groottes dat rechtvaardigen en waar duidelijk gearticuleerde

⁷⁶ Zie bijdragen in Klatter-Folmer & Kroon (1997).

behoefte dat wenselijk maken, concrete acties ontworpen dienen te worden ter bevrediging van die behoeften.

De werkgroep beveelt aan:

(12) dat de Taalunie onderzoekt of er onder groepen van in den vreemde verblijvende Nederlanders en Vlamingen de behoefte bestaat aan voorzieningen die voor hen en hun kinderen het Nederlands als hun taal van oorsprong (ancestral language) overeind kunnen houden.

4.2 Het Nederlands van groepen die buiten Nederland en Vlaanderen inheems zijn.

Buiten Nederland en Vlaanderen heeft het Nederlands een speciale positie in Frankrijk, in Suriname en op de Nederlandse Antillen en Aruba.⁷⁷

In het Franse departement du Nord, in de *Westhoek*, wordt een West-Vlaamse variant van het Nederlands gesproken door ruim veertigduizend personen. Ook deze minderheidstaal van Frankrijk heeft weinig mogelijkheden tot voortbestaan, laat staan tot ontwikkeling en aanpassing aan de modernisering van de samenleving. Mede gezien de leeftijdsopbouw van de sprekers, die allen tevens het Frans beheersen, is er niet veel reden om aan te nemen dat deze vorm van Nederlands bestendig zal kunnen worden. In het noorden van Frankrijk wordt tegenwoordig wel relatief veel aandacht geschonken aan het onderwijs van het Nederlands als vreemde taal. Dit gebeurt binnen het reguliere curriculum van basis- en voortgezet onderwijs in het kader van het Taalunieproject 'Onderwijs Nederlands Nord-Pas de Calais'.

In het multi-etnische en veeltalige Suriname heeft het Surinaamse Nederlands, dat daar van betrekkelijk weinig mensen de eerste taal is, de status van officiële taal, terwijl het Sranan er de lingua franca is. Als de taal voor het geschreven woord, en als eerste taal van het bestuur en van het onderwijs speelt het Nederlands een belangrijke rol. Het onderwijs heeft behoefte aan op de Surinaamse praktijk gericht methodes voor het onderwijs van het Nederlands als vreemde voertaal in onderwijs en bestuur.

⁷⁷ Het merendeel van de gegevens die in deze paragraaf gegeven worden over de talige situatie in Suriname en op de Nederlandse Antillen en Aruba zijn ontleend aan bijdragen in *Departement van Onderwijs Nederlandse Antillen* (1998).

Het Nederlands mag zowel op de Bovenwindse als op de Benedenwindse eilanden bestuurstaal zijn, het Engels is de meest gebruikte taal op de Bovenwinden, en het Papiamentu op de Benedenwinden. Er zijn regelmatig initiatieven die tot doel hebben ook het Engels en het Papiamentu tot officiële bestuurstalen te maken, waarbij het een probleem is dat bewoners van de Bovenwinden doorgaans het Papiamentu niet beheersen en dat er weinig ervaring is met het schriftelijke gebruik van het Papiamentu.

Curaçao heeft van alle zes de eilanden met ongeveer elf procent het hoogste aantal eerst-taalsprekers van het Nederlands; Bonaire herbergt zeven procent en Aruba niet meer dan vijf procent eerste-taalsprekers van het Nederlands. Op Bonaire neemt het belang van het Spaans toe.

St. Eustatius en Saba zijn vrijwel geheel Engelstalig; op St. Maarten heeft tien procent het Papiamentu, zeven procent het Nederlands, drie procent het Spaans en vrijwel de hele rest van de bevolking het Engels als moedertaal. Op St. Maarten wordt het Nederlands - naast het Engels - uitvoerig als instructietaal gebruikt in het basisonderwijs. Verder is het Engels op alle drie de Bovenwinden taal van instructie in het onderwijs en heeft het Nederlands er - net als op de Benedenwinden - de status van een niet al te populair vak.

Binnen het complexe taallandschap op de Nederlandse Antillen en Aruba bestaat de behoefte aan nieuwe onderwijsmethoden, aan bijscholingen van overheidspersoneel en met name aan extra trainingen voor docenten Nederlands en voor docenten van zaakvakken in het voortgezet onderwijs. Duidelijkheid is geboden ten aanzien van de officiële instructietalen, en ten aanzien van eindtermen Nederlands en voor andere talen. Op Curaçao werd in 1998 een NTU-colloquium gehouden over "ondersteuning van het onderwijs". Dat gebeurde in het kader van formele samenwerkingsstructuren die in 1995 zijn ingesteld. *Tussen de Nederlandse Taalunie, de Nederlandse Antillen en Aruba bestaat sedert 1995 een formele samenwerking op het gebied van het Nederlands. Daarin staan drie terreinen genoemd waarop deze samenwerking plaatsvindt: 1 ondersteuning van het onderwijs; 2. onderzoek en wetenschap; 3. taal en cultuur (Departement van Onderwijs, 1998: 1).*⁷⁸

Artikel 19, lid 2 van het Verdrag inzake de Nederlandse Taalunie stelt dat de werking van het verdrag door middel van een diplomatieke

⁷⁸ Eerder vonden er door de Taalunie georganiseerde colloquia plaats in twee andere landen die een speciale band met het Nederlands hebben. Dat was Indonesië in 1996 en Zuid-Afrika in 1997.

notawisseling tot de Nederlandse Antillen kan worden uitgebreid.⁷⁹ Artikel 20 biedt *andere Staten die aan activiteiten van de Taalunie wensen mede te werken* de mogelijkheid een associatieovereenkomst te sluiten.

In het jaarverslag van de Nederlandse Taalunie over 1998 staat te lezen dat de Surinaamse overheid in februari 1998 het Comité van Ministers van de Nederlandse Taalunie om een associatieovereenkomst heeft verzocht. Het Comité van Ministers gaf al in april daaropvolgend aan tot een dergelijke overeenkomst bereid te zijn en gaf het Algemeen Secretariaat de opdracht de Surinaamse wensen na te gaan.

De werkgroep beveelt aan:

(13) dat de Taalunie onderzoekt of het moment is aangebroken om te streven naar meer en ook naar een meer formeel vastgelegde samenwerking op talig gebied met relevante instanties op de Nederlandse Antillen en Aruba, en dat de Taalunie versneld streeft naar samenwerking op het gebied van de status en het onderwijs van het Nederlands tussen de Nederlandse Taalunie en de daarvoor in aanmerking komende instellingen in Suriname.

4.3 Het Afrikaans

Het Afrikaans, de naaste verwant van het Nederlands, bevindt zich in deze periode van zijn bestaan in een kritieke en beslissende fase.

Niet alleen de nauwe verwantschap van het Nederlands en het Afrikaans, ook de onderlinge betrokkenheid van onze literaire tradities maken Zuid-Afrika tot het land buiten de Koninkrijken Nederland en België waarmee talig en literair misschien wel de meest intieme band bestaat. Mede gezien de veranderde algehele situatie in Zuid-Afrika en de veranderende positie van het Afrikaans, wil de werkgroep de Taalunie aanmoedigen door te gaan met het herstel van de verloren gegane banden.

De werkgroep beveelt aan:

(14) dat de Taalunie ernaar streeft de banden verder te versterken met instanties in Zuid-Afrika die het Afrikaans beleidsmatig begeleiden en bevorderen bij zijn ontwikkeling als één van de elf officiële talen van dat land.

⁷⁹ Het Verdrag dateert van 1989, toen Aruba nog geen aparte status had.

5 Niet-standaardvormen van het Nederlands

De verschillende vormen van het Nederlands die onderscheiden worden aan de hand van geografische, sociale en/of andere kenmerken van hun sprekers, staan in wisselwerking met het Standaard-Nederlands. Het is onder meer aan deze wisselwerking dat het Standaard-Nederlands zijn vitaliteit en ontwikkelingspotentieel ontleent. Het Standaard-Nederlands kent dan ook intern de nodige variatie; de werkgroep meent dat voor die interne variatie de nodige ruimte en tolerantie dient te bestaan en is zich ervan bewust dat hij daarmee geen nieuw standpunt inneemt.⁸⁰

Personen die van huis uit varianten van het Nederlands spreken die relatief ver van het Standaard-Nederlands afstaan, gebruiken over het algemeen het Standaard-Nederlands voor externe contacten en zij doen dat vrijwel altijd bij schriftelijke communicatie. Naar gelang de omstandigheden kunnen zij doorgaans kiezen uit een waaier van taalvormen die inliggen tussen niet of nauwelijks gekleurd Standaard-Nederlands en niet-dominante vormen van het Nederlands.

De werkgroep onderschrijft het standpunt van de Taalunie dat er geen noodzaak is voor het ontwikkelen van schriftelijke standaarden voor afwijkende vormen van het Nederlands. De werkgroep meent dat belangrijke functies van niet-dominante vormen van het Nederlands juist in gevaar zouden komen wanneer er wel naar afzonderlijke standaarden zou worden gestreefd.

De varianten van het Nederlands hebben een belangrijke functie als kenmerken van regionaal, sociaal en/of etnisch bepaalde identiteiten en solidariteit. Die solidariteit wordt niet aangetast en de identiteit niet ter discussie gesteld zolang er sprake is van mondeling taalgebruik. Varianten binnen een variëteit van het Nederlands liggen dicht genoeg bij elkaar om onderling zonder probleem verstaanbaar te zijn, terwijl de onderlinge verschillen weg lijken te vallen tegenover het Standaard-Nederlands. Die verschillen spelen geen rol zolang er niet gestandaardiseerd wordt. Zou dat wel gebeuren, dan nemen de verschillen in betekenis toe en kan de interne solidariteit verloren gaan.

Het *Europees Handvest voor regionale talen of talen van minderheden* van de Raad van Europa biedt (naar de letter) geen mogelijkheid dialecten van standaardtalen te beschermen of te bevorderen.

⁸⁰ Vergelijk de volgende passage uit de Memorie van Toelichting bij het Taalunieverdrag: *Bij dit alles spreekt het vanzelf dat het geenszins in de bedoeling ligt afbreuk te doen aan de bestaande dialectische verscheidenheid in beide landen, die een eigen waarde heeft en bijdraagt tot verrijking van de algemene cultuurtaal, noch aan het beleid van de onderscheiden regeringen in deze. (De Nederlandse Taalunie, 1980: 34).*

De werkgroep beveelt aan:

(3) *dat de Taalunie onderzoekt of er voldoende draagvlak te vinden is bij zusterinstellingen in andere Europese landen en/of taalgebieden voor een gemeenschappelijke actie die zou moeten leiden tot waardering van taalvariatie, al dan niet in relatie tot het Europees Handvest voor regionale talen of talen van minderheden.*

De werkgroep acht het van groot belang dat de publieke opinie een tolerante positie inneemt ten opzichte van dialectaal of anderszins gemarkeerde vormen van het Nederlands. De werkgroep pleit ervoor dat in het onderwijs tolerantie en waardering wordt aangeleerd voor niet-dominante taalvormen en cultuurpatronen.⁸¹ Dergelijke prestigeplanning is noodzakelijk op grond van het breed voorkomen van denigrerende opvattingen over niet-dominante vormen van het Nederlands en hun sprekers. Niemand dient gediscrimineerd te worden op grond van de taalvorm die instrumenteel is geweest bij zijn of haar eerste socialisatie; prestigeplanning zou daarom een onderdeel moeten zijn van het beleid ten opzichte van niet-dominante taalvormen.

De werkgroep beveelt aan:

(18) *dat de Taalunie bevordert dat in het schoolcurriculum elementen worden ingeolochten die ertoe leiden dat tolerantie en waardering ontstaan voor niet-dominante taalvormen en cultuurpatronen, mede met het oog op de bevordering van interculturele communicatie.*

Gezien de beperkte functionaliteit van niet-dominante vormen van het Nederlands, is er verder vooral behoefte aan activiteiten op het gebied van corpusplanning. Van wetenschappelijke zijde is de boekstaving gewenst van alle vormen van het Nederlands en hun ontwikkeling. De Taalunie, die op dit gebied al activiteiten heeft ontplooid, zou hier de ontwikkelingen van nabij moeten volgen, en waar nodig initiatieven stimuleren.⁸²

⁸¹ Zie, bijvoorbeeld Giesbers, Kroon & Liebrand (1989), Deprez (1990) en Belemans en Van Thienen (1998).

⁸² De Taalunie ondersteunt het *Permanent Overleg Regionale Woordenboeken* (het REWO) dat werkzaam is op het gebied van de dialectlexicografie en zich in eerste instantie richt op de woordenboeken van de Brabantse, de Limburgse en de Vlaamse dialecten.

Contacten met organisaties die in andere taalgebieden van de EU de bevordering van dominante talen voorstaan, hebben geleerd dat her en der wordt gemeend dat de eenheid van standaardtalen van binnenuit bedreigd wordt door een toenemend belang van regio's. De werkgroep meent dat deze dreiging niet reëel is en vooral gevoeld wordt door mensen die een al te homogeen en statisch ideaalbeeld van de te beschermen taal koesteren. De behoefte aan regionale identiteiten blijft inderdaad duidelijk bestaan, maar een grotere rol voor de regio's is binnen de EU niet op enige termijn te verwachten. De praktijk laat verder zien dat de varianten van het Nederlands geleidelijk aan dichter bij het Standaard-Nederlands komen te staan, waarbij minimale verschillen ten opzichte van de standaardtaal al blijken te voldoen als belangrijk kenmerken van een bepaalde regionale of anderssoortige identiteit.

6. Corpusbeleid

In paragraaf 1.5 is al opgemerkt dat het Nederlands een goed beschreven taal is en dat de Taalunie daar het nodige aan bijdraagt, vooral door activiteiten te stimuleren of entameren op het gebied van corpusplanning. Daarbij werd al gewezen op de *Algemene Nederlandse Spraakkunst* en het *Woordenboek der Nederlandsche Taal*, die mede dankzij de Taalunie tot stand zijn gekomen. Uiteraard bouwde de Taalunie hierbij voort op het vele werk dat al eeuwenlang verricht is door neerlandici in Nederland, Vlaanderen en soms ook elders. De Taalunie werkt op verschillende manieren verder aan de uitbreiding van kennisbronnen van het Nederlands, en aan de beschikbaarstelling daarvan. Daarbij wordt uitgebreid gebruik gemaakt van nieuwe technieken. Via het *Platform Taal- en Spraaktechnologie* wordt een inventaris bijgehouden van taal- en spraaktechnologische voorzieningen voor het Nederlands; verder beoogt het platform ook bij te dragen – waar dat nog nodig mocht zijn – aan de versterking van de digitale infrastructuur van het Nederlands.

Op basis van het woordenboek der Nederlandsche Taal en de ANS wordt verder gewerkt. Zo gaat het Instituut voor de Nederlandse Lexicologie (INL) te Leiden, dat grotendeels via de Taalunie gefinancierd wordt, voort met de aanmaak en bewerking van grote lexicale bestanden. De Taalunie participeert ook in de Stichting ANS (Algemeen Nederlandse Spraakkunst) die de ANS bij wil laten blijven met de ontwikkelingen van de taal en de wetenschap; op basis van de ANS word, binnen het *Project Nederlandse Spraakkunst*, onder meer gewerkt aan de digitalisering van de ANS en aan het schrijven van tweetalige contrastieve grammatica's. Zo'n grammatica voor Franstaligen is gereed.

De werkgroep noemt nog twee andere belangrijke activiteiten van de Taalunie op het gebied van corpusplanning.

De Taalunie speelt een belangrijke rol in het project *Corpus gesproken Nederlands*. In het kader van dit project wordt zeer omvangrijk gesproken taalmateriaal (plm. tien miljoen woorden) verzameld in Nederland en in Vlaanderen dat gebruikt gaat worden voor onderzoek; grote delen van het corpus zullen in verrijkte vorm gebruikt gaan worden voor automatische spraakherkenning en voor spraaksynthese, terwijl de resultaten ook gebruikt kunnen worden voor het ontwikkelen van lesmateriaal. Het project, dat meer dan vier miljoen Euro gaat kosten wordt gefinancierd door de Nederlandse en de Vlaamse overheid. De rechten op het corpus komen te liggen bij de Taalunie.

De Taalunie heeft ook het NL-Translex project voorbereid dat tot doel heeft het ontwikkelen van de vertaaltalen Nederlands-Engels, Nederlands-Frans, Engels-Nederlands en Frans-Nederlands binnen het automatisch vertaalsysteem Systran. Dat systeem wordt gebruikt door de instellingen van de Europese Unie. Het project wordt uitgevoerd door een consortium dat gecoördineerd wordt door de Nederlandse Taalunie waarbij verschillende instanties uit beide landen betrokken zijn, waaronder een keur aan ministeries. Het project, dat ruim 2 miljoen Euro kost, wordt in 2002 afgerond en zal een belangrijk hulpmiddel opleveren voor de vertaaldiensten van overheden in Nederland en in België. Daarnaast zal de resulterende software geïntegreerd worden in het vertaalsysteem van de vertaaldienst van de Europese Commissie, de belangrijkste beoogde gebruiker. Het systeem zal leiden tot versterking van de positie van het Nederlands in de instellingen van de Europese Unie en in andere systemen van automatische, veeltalige informatie- en tekstbehandeling.

Het Nederlands loopt nog achter als het gaat om het aanleggen van grote, hooggespecialiseerde terminologiebestanden. Dergelijke bestanden zijn nodig zowel voor menselijke vertalers als voor vertaalmachines; binnen EU-verband zijn verschillende grote bestanden in opbouw. Een eerste proefproject, *Databank Overheidsterminologie*, is afgerond.

De werkgroep beveelt aan:

(15) dat de Taalunie het ertoe leidt dat extra aandacht besteed wordt aan en middelen vrijgemaakt worden voor het aanleggen van sectorale terminologiebestanden opdat het Nederlands adequaat vertegenwoordigd kan zijn in omgevingen waarin automatisch vertaald wordt en in andere gespecialiseerde taaltechnologische toepassingen.

De Taalunie zal in toenemende mate juridisch verantwoordelijk zijn voor het inhoudelijk en technisch beheer van diverse talige bestanden en hulpmiddelen. Op Europees en mondiaal niveau zal binnenkort een gemeenschappelijke praktijk moeten worden ontwikkeld voor problemen inzake auteursrecht, voor het technisch en inhoudelijk onderhoud, en voor voorwaarden voor gebruik door wetenschap, industrie en particulieren van de betrokken bestanden en middelen. De Taalunie dient zich actief op te stellen en er zorg voor te dragen betrokken te zijn bij het ontwikkelen van beleid op dit gebied binnen de EU, omdat uiteindelijk de landen van de EU gezamenlijk in mondiale organisaties als bijvoorbeeld de Wereldhandelsorganisatie hun belangen zullen moeten verdedigen.

7. Acquisitiebeleid

De Taalunie voert vanaf het begin beleid ten aanzien van het onderwijs van het Nederlands als vreemde taal. Omdat er sprake is van veel initiatieven van de Taalunie op het gebied van het onderwijs van het Nederlands als eerste en als tweede taal, en omdat de onderwijspraktijk in Vlaanderen en Nederland nogal uiteenloopt, heeft de werkgroep ervoor gekozen ook op acquisitiebeleid niet al te uitgebreid in te gaan.

In dit hoofdstuk wordt kort ingegaan op aspecten van het Nederlands als - achtereenvolgens - vreemde, eerste en tweede taal. Ten slotte worden ook enige opmerkingen gemaakt over onderwijs in andere moedertalen en over het schooltalenbeleid.

Zonder meer succesvol is de ondersteuning, veelal vanuit de neerlandistiek binnen het taalgebied, aan instellingen elders waaraan het Nederlands als vreemde taal of als vak gedoceerd wordt. Die ondersteuning wordt gecoördineerd door het *Steunpunt Nederlands als Vreemde Taal*, dat ondergebracht is aan de Universiteit van Amsterdam en dat door die universiteit en de Taalunie samen gefinancierd wordt. Het Nederlands wordt aan letterlijk honderden buitenlandse instellingen van hoger onderwijs ondersteund. Dat gaat onder meer in de vorm van bij- en nascholings-cursussen en door het organiseren van docentenbijeenkomsten. De speciale relatie van Indonesië met het Nederlands is gehonoreerd door de oprichting in Jakarta van het Erasmus Taalcentrum.

De Taalunie heeft in het verleden extra aandacht besteed aan het onderwijs van het Nederlands in diverse landen in Midden- en Oost-Europa. Gezien de aanstaande uitbreidingen van de EU en gezien de behoefte in alle EU-landen aan expertise op het gebied van de dominante talen van alle andere EU-landen, kan de werkgroep de Taalunie alleen maar aanmoedigen om te bevorderen dat deze Europese dimensie van haar activiteiten verder wordt uitgebouwd.

Wat betreft het onderwijs van het Nederlands als eerste taal is de Taalunie actief op het gebied van het tweedekansonderwijs voor volwassen moedertaalsprekers. De werkgroep acht dit, gezien de grote aantallen ook autochtone Nederlanders en Vlamingen die functioneel analfabeet zijn, een activiteit die veel aandacht verdient.

Een opvallend punt van verschil tussen de Vlaamse en de Nederlandse praktijk op het punt van de opleiding van de docenten die in het primaire onderwijs het Nederlands als eerste taal geven, is wel dat Nederlandse PABO-studenten vijf maal minder tijd in hun opleiding gereserveerd zien voor de voorbereiding van dat onderwijs

dan hun Vlaamse evenknieën. Op grond van getallen alleen zijn hier geen conclusies aan te verbinden. Vergelijking van de Nederlandse en de Vlaamse opleidingspraktijk en de effecten daarvan, zou hier helderheid kunnen brengen.

Uiteraard is ook de werkgroep verontrust door berichten over de weerbaarheid van de materie die inherent is aan het onderwijs van het Nederlands aan allochtone kinderen en volwassenen, oud-zowel als nieuwkomers. Dit onderwijs is gebaat bij duidelijke doelen en eindtermen die, na te zijn vastgesteld aan de hand van gedegen onderzoek, centraal worden uitgevaardigd.

De werkgroep beveelt aan:

(16) dat de Taalunie erop aandringt dat onze overheden alles op alles zetten om voorschoolse en vroegschoolse taalachterstanden met betrekking tot het Nederlands te verminderen bij taalzwakke allochtone en autochtone kinderen, en om actie te ondernemen ter meerdere bevordering van het onderwijs van het Nederlands als tweede taal voor allochtone volwassenen, al dan niet als onderdeel van een inburgeringstraject. Het verdient aanbeveling dat hierbij van Vlaamse en Nederlandse zijde geleerd wordt van elkaars successen en falen.⁸³

De werkgroep heeft ook stil gestaan bij het schooltalenbeleid voor zover dat moderne vreemde talen betreft. Dit onderwerp heeft Europese dimensies doordat speciale aandacht gewenst is voor grensregio's en doordat ingespeeld zal moeten worden op nu nog niet te overziene ontwikkelingen rond de praktijk van de werktalenregimes van Europese instellingen.

De werkgroep heeft vastgesteld dat op dit punt Nederland en Vlaanderen nogal uiteenlopen, waarbij in Vlaanderen de regelingen strak vastliggen en in Nederland bij tijd en wijle sprake is van al te gemakkelijk wisselend beleid. De werkgroep acht het van groot belang dat de Taalunie onze overheden bijstaat op dit stuk duidelijke beleidslijnen uit te zetten, waarbij rekening gehouden zal moeten worden met de steeds mobielere burger, die overigens lang niet altijd in Europa blijft, met economische en culturele belangen, met motivatiepatronen zoals die voorkomen onder leerlingen en hun

⁸³ Deze aanbeveling is in lijn met het advies *Sociaal Taalbeleid*, zoals uitgebracht door de Raad voor de Nederlandse Taal en Letteren (RNTL 2000).

ouders en met extra mogelijkheden en wensen zoals die gevonden worden in grensgebieden.⁸⁴

De werkgroep beveelt aan:

(16) dat de Taalunie bevordert dat onze overheden, na onderzoek ter zake, een duidelijke beleidslijn uitzetten ten aanzien van het vreemde-talenaanbod in de verschillende fasen van de onderwijssystemen in de Nederlandstalige gebieden.

De werkgroep heeft ook gediscussieerd over andere dan gelijktaalige contacten tussen burgers uit verschillende, al dan niet aangrenzende taalgebieden en daarbij informatie betrokken over communicatieve processen tussen sprekers van verschillende Scandinavische talen en over experimenten waarbij sprekers van verschillende Romaanse talen waren betrokken.⁸⁵ Omdat er grenzen zijn aan de bereidheid en vaak ook de mogelijkheden van burgers om andere talen te leren, verdienen ook modellen van taalcontact de aandacht waarbij een ieder zijn eigen taal blijft spreken en waarbij de gespreksgenoten vanuit partiële kennis van de taal van de ander of anderen, toch kunnen communiceren.

De werkgroep, die zich in eerste instantie wilde beperken tot de bevordering van communicatie in grensregio's, beveelt aan:

(19) dat de Taalunie bevordert dat methodes en implementatiemogelijkheden onderzocht worden voor het bevorderen van de verwerving op ruime schaal van partiële, receptieve kennis van het Nederlands door personen die leven vlak over de grenzen van ons eigen taalgebied, zodat Nederlandse en Vlaamse burgers in de grensregio's met hun burens van over de grens kunnen communiceren, terwijl eenieder de eigen taal spreekt.

⁸⁴ Uit recente berichten in de pers blijkt dat in Nederland de meerderheid van de ouders de voorkeur geeft aan het Engels als de eerste vreemde schooltaal, terwijl in Vlaanderen het merendeel van de ouders daarvoor de voorkeur geeft aan het Frans. Het economische belang indiceert een belangrijkere rol voor het Spaans. Lerarenopleidingen in Nederland worden steeds minder vaak bezocht door studenten die lesbevoegdheid wensen in een andere taal dan Nederlands of Engels.

⁸⁵ De *European Language Council* te Berlijn test momenteel *Eurom-4*, een methode waarbij moedertaalsprekers van het Frans, Italiaans, Spaans of Portugees, geacht worden zich in korte tijd receptieve kennis van de drie andere Romaanse talen eigen te kunnen maken.

8. EUROPESE ACTIE

Eerder is al opgemerkt dat krachtens het subsidiariteitsbeginsel taalpolitiek en taalbeleid binnen de lidstaten het prerogatief zijn van de lidstaten zelf. Het Verdrag van Nice van december 2000 gaat niet verder dan het noemen van taal als een van de punten waarop niet gediscrimineerd mag worden.

Het zal ook moeilijk zijn tot een min of meer uitgewerkte talenpolitiek voor Europa te komen: de spraakmakende gemeentes van de verschillende Europese landen wijken sterk af in hun visie op taal, met name wat betreft de mate waarin er ruimte gelaten wordt voor variatie binnen de standaardtaal en voor andere talen dan de standaardtaal of -talen. Er worden binnen de EU nu eenmaal op een relatief klein gebied een aanzienlijk aantal grote en sterke talen gesproken, die bovendien voor een groot deel ook buiten het Europese continent grote aantallen sprekers kennen. Kortom, er bestaat een stevig communicatieprobleem en wil Europa echt een worden, dan zal er nagedacht moeten zijn en zullen er afspraken gemaakt moeten worden over taal- en communicatiebeleid, waarbij pragmatische oplossingen moeten worden gevonden voor de communicatieve noden van burgers en overheden. Daarbij dienen protectionisme, nationale trots en louter declaratieve mededelingen over de rijkdom die Europa's autochtone veeltaligheid en multiculturaliteit voorstellen, geen doorslaggevende rol te spelen.

De werkgroep beveelt aan:

(20) dat de Taalunie bevordert dat politici uit de Nederlandstalige gebieden ernaar streven dat het onderwerp taal en communicatie uitgebreider op de politieke agenda van de EU komt. Er valt te denken aan een taalparagraaf naast de sinds het 'Verdrag van Maastricht' bestaande cultuurparagraaf.

Diverse Europese instellingen bedrijven overigens wel degelijk taalpolitiek of zelfs taalbeleid. Daarbij gaat het om zo uiteenlopende zaken als de bescherming van minderheidstalen tot aan de bevordering van de mobiliteit van studenten toe. De Europese Commissie en de Raad van Ministers hebben, net als de Raad van Europa, zich vaak gebogen over het probleem van de mobiele burger en zijn communicatieproblemen. Wit- en Groenboeken zijn gepubliceerd en veel moties aangenomen.⁸⁶ Over het algemeen wordt de wens uitgesproken dat de lidstaten het ertoe leiden dat de burgers naast de of een officiële taal van hun eigen

⁸⁶ Bijvoorbeeld *Livre blanc sur l'éducation et la formation: enseigner et apprendre - vers la société cognitive* (1995), (<http://europa.eu.int/en/comm/dg22/lb/fr/introf.html>).

land liefst twee andere officiële talen van de EU zouden leren. Soms wordt daarbij gesteld dat de tweede daarvan niet op hetzelfde niveau beheerst zou hoeven te worden als de eerst. Vaak wordt daaraan toegevoegd dat de nationale overheden erop zouden moeten toezien dat er een stevige variatie voorkomt binnen de taalparen die door de burgers geleerd worden, dus, bijvoorbeeld, zou niet iedere Deen Engels als eerste taal en hetzij Duits, hetzij Frans als tweede taal moeten leren, maar zouden er ook aanzienlijke aantallen Denen met Frans-Poolse, Grieks-Duitse of, bijvoorbeeld, Nederlands-Spaanse pakketten moeten rondlopen. Een ander desideratum van de Europese autoriteiten is dat de burgers via levenslang en levensbreed leren gedurende hun werkzame leven steeds weer nieuwe talige vaardigheden zullen opdoen.

De werkelijkheid is ver van dit ideaalbeeld verwijderd: meer dan veertig procent van de burgers van de EU beheerst alleen de of een officiële taal van het eigen land. Daar waar mensen wel andere dominante talen leren, kiezen zij vaak op pragmatische gronden, en niet vanuit Europese gelijkheidsidealën. Een groot probleem is bovendien dat de Europese autoriteiten en instellingen bij het formuleren van hun aanbevelingen in sterke mate uitgaan van een prototypische Europese burger. Dat is dan een autochtone burger die als eerste taal een dominante taal heeft van een van de lidstaten en die in de gelukkige omstandigheden verkeert dat hij of zij gemotiveerd is en in de gelegenheid is twee andere dominante talen te leren. De taalwensen van Europese instellingen zouden realistischer overkomen als bij het formuleren van de desiderata en mogelijkheden ook werd uitgegaan van burgers die een niet-dominante taal als eerste taal hebben, of van burgers waarvan een groot deel niet gemotiveerd is of doodeenvoudig niet de gelegenheid krijgt om uitgebreid scholing te ondergaan. Met name met de sprekers van autochtone en allochtone minderheidstalen wordt weinig rekening gehouden.⁸⁷

De werkgroep beveelt aan:

(21) dat de Taalunie er via de geëigende kanalen op aandringt dat Europese instellingen bij hun bevordering van meertaligheid van de burgers ook uitgaan van de belangen en mogelijkheden van de tientallen miljoenen veelal meertalige burgers van Europa die een andere dan een dominante taal van een van de lidstaten als eerste taal hebben.

⁸⁷ Hier kan naar weinig meer verwezen worden dan naar de EU-directief 77/486 van de Raad van de Europese Gemeenschappen van 25 juli 1977.

De Raad van Europa en het Europees Parlement hebben zich wel – zij het op weinig dwingende wijze – ingezet voor de autochtone minderheidstalen. De Raad van Europa door middel van het reeds meermalen genoemde *Handvest*, het Europees parlement door steeds weer aandacht te vragen voor het lot van de autochtone minderheidstalen. Het *Handvest* is na bijna tien jaar nog steeds niet algemeen geratificeerd en het voornaamste resultaat van de lobby in het Europees parlement is de oprichting van het EBLUL, het *European Bureau for the Lesser Used Languages of the EU*, dat het met enige miljoenen Euro's moet stellen. Over de allochtone minderheidstalen, die onderhand stevige voet aan de grond hebben in de meeste EU lidstaten, wordt bitter weinig nagedacht in de Brusselse burelen.

De Europese Commissie heeft veel fondsen ter beschikking gesteld om de mobiliteit van lerenden en onderwijzenden te bevorderen. Onder een aantal omvangrijke programma's met namen als *Lingua*, *Socrates* en *Leonardo* zijn al honderdduizenden personen gestimuleerd tijdelijk in een ander EU-land onderwijs te volgen of te geven. Hierbij richten de Europese instellingen zich allereerst tot samenwerkende Europese onderwijsinstellingen. Een hoofddoelstelling is de bevordering van talenkennis en van interculturele competentie.

Willen Nederland en Vlaanderen de Europese taalagenda beïnvloeden dan zullen zij bongenoten moeten vinden. Publicaties van zusterinstellingen en mededelingen van taalijveraars en politici uit de verschillende lidstaten laten zien dat ook die instellingen sterk verschillen op het punt van hun doelstellingen, opzet en bereik. De Taalunie is uniek omdat het een intergouvernementele organisatie is die bij volkenrechtelijk verdrag is opgericht. Bovendien is binnen de Taalunie al voor een groot deel de omslag gemaakt van de bevordering van de taal als een soort van nationaal monument naar de bevordering van het Nederlands als een communicatie- en identificatiemiddel van het overgrote deel van onze burgers. Een complicerende factor is verder dat de Taalunie wordt aangestuurd vanuit deels duidelijk onderscheiden Vlaams en Nederlands gedachtegoed. Kortom, het zoeken van partners dient zeker door te gaan, en alle kanalen moeten worden opengehouden, maar voorlopig zal meer dan op heel specifieke punten nauwelijks Europa-breed op samenwerking met zusterinstellingen kunnen worden gerekend.

Geraadpleegde bronnen

Alen, A. & E. Rusen

- 1994 *Het federale België na de vierde staatsheroorming van 1993*, Brussel: Ministerie van Buitenlandse Zaken, Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking (Teksten en Documenten).

Algemene Rekenkamer

- 2001 *Onderwijs in allochtone levende talen*, april 2001.

Ammon, U.

- 1991 The Status of German and other languages in the European Community, in F. Coulmas (red.) 1991.
- 1996 The European Union (EU - formerly European Community): Status change of English during the last fifty years, in: Joshua Fishman (e.a., red.) *Post-Imperial English. Status Change in Former British and American Colonies, 1940-1990*, Berlin/New York: Mouton de Gruyter.
- 1998 *Ist Deutsch noch internationale Wissenschaftssprache? Englisch auch für die Lehre an den deutschsprachigen Hochschulen*, Berlin/New York: Walter de Gruyter.

Appel, R.

- 1999 Straattaal, de mengtaal van jongeren in Amsterdam, in: E. Huls, B. Welters & G. Meijers, Thema's en trends in de sociolinguïstiek, *Toegepaste Taalwetenschap in Artikelen* 62/2, pp. 39-55.

Arizpe, L. & Ann-Belinda Preis (eds.)

- 2000 *World Culture Report 2000, Cultural diversity, conflict and pluralism*, Paris: UNESCO Publishing.

Batelaan, P. & F. Coomans

- 1999² *The international basis for intercultural education including anti-racist and human rights education: a selection of articles from relevant documents, adopted by the governments of member states of the UN, UNESCO, the OSCE and the Council of Europe*, Södertälje: International Association for Intercultural Education.

Beheydt, L.

- 1993 De toekomst van het Nederlands, een nieuwe taalstrijd? in: L. Beheydt (e.a.), *Tussen Taal en Staat*, Leuven: Davidsfonds.
- 1996 Talengebruik in de internationale context. Een kwestie van democratie? in: G. van den Bergh (e.a.), *Over de toekomst van het Nederlands*.
- 1997 Tweetalig onderwijs leidt tot dualisering in de samenleving, *Taalschrift* 1, 26-28.
- 1998 Tweetalig onderwijs, *Rapports-Het Franse Boek* 68/2, pp. 85-96.
- 2001 Tweetalige scholen: vloek of zegen? in: W. Vandeweghe (e.a.), *Polyphonie*, Opstellen voor Paul van Hauwermeiren, Gent: Mercatorhogeschool.

Belemans, R. en J. Van Thienen

- 1998 Ich kal ooch Limburgs, creatief lespakket voor de tweede en derde graad van het secundar onderwijs, Hasselt: Provinciebestuur Limburg.
- Bergh, G.van den (e.a.)
 1997 *Grenzen aan veeltaligheid? Taalgebruik en bestuurlijke doeltreffendheid in de instellingen van de Europese unie*, Voorzeten 49, Den Haag: Sdu Uitgeverij/Nederlandse Taalunie.
- Bot, K. de, S. Kroon, P. Nelde & H. van de Velde
 2001 Institutional Status and Use of national Languages in Europe: Contributions to the Development of a European Language Policy. In: K. de Bot, S. Kroon, P. Nelde & H. van de Velde (eds.), *Status and Use of National Languages in Europe*. St. Augustin: Asgard.
- Calvet, L.-J.
 1996 *Les politiques linguistiques, Que-sais-je?* 3075, Paris: Presses universitaires de France.
- Contact Bulletin*
 Orgaan van *The European Bureau for Lesser Used Languages* (<http://www.eblul.org>).
- Commissie Cultureel Verdrag Vlaanderen-Nederland
 2001 *Het gebruik van het Engels in het hogere onderwijs*, Brussel, 23 april 2001.
- Cooper, R.L.
 1989 *Language Planning and Social Change*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Coulmas, F.
 1991 *A Language Policy for the European Community*, Berlin: Mouton de Gruyter.
- Coulmas, F. (ed.)
 1997 Dutch: a European Language in the World, in: A.F. Christidis (red.) *"Strong" and "Weak" Languages in the European Union*, vol. 1: 373-379, Thessaloniki: Centre for the Greek Language.
- Crystal, D.
 1997 *The Cambridge Encyclopaedia of Language* (second edition), Cambridge: Cambridge University Press.
 1998 *English as a Global Language*, Cambridge: Cambridge University Press (Canto edition).
- De Nederlandse Taalunie*
 1980 's-Gravenhage: Staatsuitgeverij.
- Departement van Onderwijs Nederlandse Antillen
 1998 *Verslag, NTU-Colloquium 'Nederlands in de wereld', 'Nederlands in het Caribisch gebied'* (27-29 oktober 1998), Curaçao.
- Deprez, K.
 1990 Waardering voor het Belgisch-Nederlands, *Streven* 1990/2.

- Duthoy, W.
 1986 *Het Nederlands in de instellingen van de Europese Gemeenschap*, Nederlandse Taalunie, Voorzeten 6.
Een onthaalbeleid voor nieuwkomers in Vlaanderen en Brussel, nota goedgekeurd door de Vlaamse regering op 14/7/1998, Brussel: Interdepartementale Commissie Etnisch-Culturele Minderheden (ICEM).
- Els, T.J.M. van
 2000 *De Europese Unie, haar Instituties en haar Talen, Enkele taalpolitieke beschouwingen*, Nijmegen: KUN.
- Fasol, P.W.H. (red.)
 1994 *De toekomst van het Nederlands in de Europese Unie*, Voorzeten 45, 's-Gravenhage: Sdu Uitgeverij/Stichting Bibliographia Neerlandica.
- García, O. & R. Otheguy (eds.)
 1989 *English across Cultures/Cultures across English, A reader in Cross-cultural communication*, Contributions to the Sociology of Language 53, Berlin-New York: Mouton de Gruyter.
- Gerritsen, M.
 1999 *Op weg naar meer reclame in het Fries, Mogelijkheden in het perspectief van Engelse reclames in Nederland, It Beaken*, 61/1.
- Gerritsen, M., H. Korzilius, F. van Meurs & I. Gijsbers
 2000 *English in Dutch Commercials: Not Understood and not Appreciated, Journal of Advertising Research* 40/4.
- Groeneboer, K.
 1993 *Weg tot het westen: het Nederlands voor Indië 1600-1950; een taalpolitieke geschiedenis*, Leiden: KITLV
- Hoppenbrouwers, C.
 1990 *Het regiolect, van dialect tot Algemeen Nederlands*, Muiderberg: Coutinho.
- Klatter-Folmer J. & S. Kroon (eds.)
 1997 *Dutch Overseas., Studies in maintenance and loss of Dutch as an immigrant language*, Tilburg: Tilburg University Press.
- Koch, K. & P. Scheffer (red.)
 1996 *Het nut van Nederland*, Amsterdam: Bert Bakker.
- Kroon, S.
 2000 *Language Policy Development in Multilingual Societies*, in: M. den Elt & T. van der Meer (eds.), *Nationalities and education: perspectives in policy-making in Russia and the Netherlands, Issues and methods in language policy and school-parents relationships*. Utrecht: SARDES, 15-38.
- Lambert, R.D.
 1995, ms. *Language Policy: an Overview (lezing AILA Finland, ms. 12/12/1995)*.
- Lauwers, H.
 1999 *Voorstel van Decreet Inburgering*, Vlaams Parlement, stuk 129, nr. 1.
- Mamadouh, V.

- 1995 *De talen in het Europees Parlement*, Amsterdam: UVA, Instituut voor Sociale Geografie.
- 1998 Concluding Remarks (of:) *Which Languages for Europe. Report of the Conference held in Oegstgeest, The Netherlands, 9-11 October 1998*, Amsterdam: European Cultural Foundation.
- Mesthrie, R, J. Swann, A. Deumert & W.L. Leap
2000 *Introducing Sociolinguistics*, Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Nelde, P., M. Strubell & G. Williams
1996 *Euromosaic. The production and reproduction of the minority language groups in the European Union*, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
- Nortier, J.
2001 *Murks en Straattaal*, Amsterdam: Prometheus.
- Nuffic (Netherlands Organization for International Cooperation in Higher Education),
Department for Communication
2000 *Study in the Netherlands; Courses and Study Programmes in English*,
<http://www.nuffic.nl>.
- OC en W (Ministerie van Onderwijs Cultuur en Wetenschappen)
1999 *Cultuur als confrontatie; uitgangspunten voor het cultuurbeleid 2001-2004*, Den Haag: Sdu.
- Ozolins, U.
1996 Language policy and political reality, *International Journal of the Sociology of Language* 118, pp. 181-200.
- Rapport van de Commissie Nederlandse gebarentaal
s.a. *Rapport van de Commissie Nederlandse gebarentaal: Méér dan een gebaar*, Den Haag: Sdu Uitgevers.
- RMO advies 9
1999 *Nationale identiteit in Nederland, Internationalisering en nationale identiteit*, Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling, Den Haag: Sdu Uitgevers.
- RNTL
2000 Advies van de Raad voor de Nederlandse Taal en Letteren betreffende 'sociaal taalbeleid' van oktober 2000 (www.taalunie.org).
- Roche, N.
1991 Multilingualism in European Community meetings - a pragmatic approach, in: F. Coulmas (1991).
- Ruijter, A. de
2000 *De multiculturele arena*, Rede, Tilburg: KUB.
- Salverda, R.
1989 Nederlands als wetenschappelijke bronnentaal voor Indonesische studiën in Indonesië, in: K. Groeneboer (red.) *Studi Belanda di Indonesia - Nederlandse Studiën in Indonesië*, Jakarta: Djambatan, pp. 401-9.
- SCP 2000

- 2000 *Sociaal en Cultureel Rapport 2000, Nederland in Europa*, Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Smeets, R.
 1999 Talen en taalpolitiek in de Europese Unie, in: Nicoline van der Sijs (red.) *Taaltrots*, Amsterdam/Antwerpen: Contact - Het Taalfonds, pp. 381-416.
- Sociaal en Cultureel Planbureau
 2000 *Sociaal en Cultureel Rapport 2000, Nederland in Europa*, Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Swaan, A. de
 1998a A Political Sociology of the World Language System (1): The Dynamics of Language Spread, *Language Problems and Language Planning* 22/1.
 1998b A Political Sociology of the World Language System (1): The Unequal Exchange of Texts, *Language Problems and Language Planning* 22/2.
- Sijs, N. van der
 1966 *Leenwoordenboek; de invloed van andere talen op het Nederlands*, Den Haag: Sdu/Antwerpen: Standaard.
- Turkenburg, M.
 2001 *Onderwijs in Allochtone Levende Talen; een verkenning in zeven gemeenten*, Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Vallen, T.
 2000 *Babylon in de klas: de uitdaging van tweetaligheid*, Rede, Tilburg: KUB/Babylon.
- Vijlder, F. de
 1996 *Natiestaat en Onderwijs, Een essay over de erosie van de relatie tussen westerse natiestaten en hun onderwijssystemen*, 's-Gravenhage: VUGA.
- De Nederlandse Taalunie
 1982 *Het Verdrag inzake de Nederlandse Taalunie*, 's-Gravenhage: Staatsdrukkerij.
- Willemys, R.
 1994 Het Nederlands in Europa in het licht van de integratie van Nederland en Vlaanderen, in: P.W.H. Fasol (1994), pp. 11-18.
- Willemys, R. & B. de Groot
 1997 Nederlands in de Europese instellingen: taalgedrag en -attitudes van Nederlandse en Vlaamse Europarlementsleden, *Verslagen en Mededelingen van de Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde*, 97, 2-3, pp. 255-268.
- Witte, E. & H. van Velthoven
 1998 *Taal en Politiek. De Belgische casus in een historisch perspectief*, Brussel: VUBPRESS.